

D 655

DE LINGVAE ARAMAEAE DIALECTIS

DISSERTATIO ACADEMICA.

QUAM

VENIA AMPL. FACULTATIS PHILOS. UPSAL.

P. P.

MAG. CAROLUS JOHANNES TORNBORG

TH. C. LITTERATURAE ARAB. DOCENS, AD BIBL. ACAD. AMAN. ORD. LIDÉN.,
REGIAE ACAD. LITT. HUM. HIST. ET ANTIQ. HOLM., REG. SOC. SCIENT. UPS. ET
REG. SOCIET. ASIAT. PARIENSIS MEMBRUM

ET

PETRUS DAV. MALMQUIST

OSTROGOTHI

IN AUDITORIO GUSTAV. DIE XII OCTOBRIS MDCCCXLII

H. A. M. S.

P. I.

UPSALIAE

EXCUEBANT REGIAE ACADEMIAE TYPOGRAPHI.

De linguae Aramaeae proprietatibus et mutua diversarum ejus dialectorum ratione scripturus^{a)}, id non agam, ut historiam hujus sermonis enarrem continentem, neque in diversis, quae variis locis et aetatibus obtinuerunt, vocabulorum formis ac significationum discrepantiis se inter conferendis verser. Unicuique enim, si paullum modo in his se exercuerit litteris, facillime apparebit, talem et tantam materiam, etiamsi scribenti et vires rei suscipiendae pares et multarum litterarum scientiam inesse concedas, intra terminos speciminis academici circumscriptos non posse tractari. Itaque ambitum ejusmodi instituti ampliorem non magis, quam temporis angustias majores perspicies, summas tantum et maximi momenti exponam lineas, quae linguam Aramaeam quasi constituunt, et differentiam breviter explicabo dialectorum. Diu quidem est, quod litterae Aramaeorum, utpote quae pauperes, rudes atque incultae judicarentur, a viris doctis, ad alia omnia graviora (sic enim putabant) eaque gratiora festinantibus paene in contemptum datae sunt^{b)}. Plus trecenti anni in his studiis

^{a)} M. L. KIHLMARK eandem fere rem, si rationem aetatis suae habueris, egregie et accurate explicavit in dissertatione *de lingua Aramaea* inscripta, cujus duas partes Upsaliae edidit, alteram anno 1781 (praeside E. HESSELGREN), alteram anno 1783 (praeside C. AURIVILLIO). Sub nomine Aurivillii false imposito saepe ab exteris etiamnunc laudatur.

^{b)} Lingua Aramaea, quoniam Semiticae est originis, per se eam habet facultatem sese excolendi et easdem virtutes, quas dialectis Semiticis philologi clarissimi inesse concedunt. Sat erit, unum GUIL. A HUMBOLDT citasse, qui in opere maxima laude digno: *Ueber die Kawi Sprache* (Praef. p. CCCXXIV) de lin-

consumti vix valuerunt, ut rite existimaretur Aramaeorum sermo. Verum his tandem diebus, postquam viri in litteris orientalibus summi nominis et auctoritatis magno cum ardore et feliciter litteraturae aramaicae operam navaverunt, ei suus quoque locus eximius inter ceteras Orientis linguas est vindicatus c). Tantum vero abest, ut illis audeam aemulari, qui libris deinceps editis et scientiam harum linguarum mirifice adjuvant et famam nomenque sibi conciliant clarissimum, ut eorum humeris nixus luminibusque illustratus campum illum emetiar vastissimum. Quod si justo festinantius quibusdam hoc facere fortasse videar, eos velim monitos, quanta apud nos adhuc labore litterarum orientalium studiosus molestia, dum praesidiis, apud externos anquisitu facillimis, haud raro carens, ea modo expromere potest, quae in scriptis, quorum ei copia fuerit, inveniantur, et si quando novum aliquid se reperisse crediderit, id jamdiu cognitum mox deprehendet d).

Ut ordine res progrediatur, ita dissertationem instituam, ut primum fines, quos dicunt, geographicos aramaicae linguae in medio proponam, intra quos inde ab antiquissimis temporibus ad hanc usque nostram aetatem, quoad cognitum est, vigerit. De-

guis Semiticis haec dixit: "Auch an sich, bloß technisch betrachtet, steht der Organismus dieser Sprachen an Strenge der Consequenz, kunstvoller Einfachheit, und sinnreicher Anpassung des Lautes an den Gedanken nicht nur keinem anderen nach, sondern übertrifft vielleicht hierin alle." Quae quum Aramaicae etiam linguae merito attribuantur oportet, neque lingua nec litterae pauperes jure appellantur, etiamsi eum cultus gradum, ad quem postmodum Arabicae perveniebant, nunquam attigerint.

c) BERNSTEINIUM, GESENIUM, S. DE SACYUM, ROSENIUM, STEPH. QUATREMÈRIUM, RÖDIGERUM cet. exempli causa nominasse sufficiet.

d) Difficultatem libellos, quos Monographias dicunt, hujusmodi disquisitionibus maxime necessarios apud nos comparandi, haec scribens acerbissime saepius expertus sum. Eduntur maximam partem aut in Academiis programmata et dissertationes, aut in collectionibus ambitus majoris, quae, quum in Bibliothecis publicis desint, privatum pretio deterrent.

inde dialectorum, quae ex ea sese quasi explicaverint, reddam rationem et de harum denique diversitate et similitudine simul disputabo. Initio mihi fuit constitutum, caput his addere quartum, in quo dialecti singulae suam quaeque recensionem habiturae essent diligentiores. At operis accelerandi necessitate coactus, in generalioribus quum jam subsistam, olim otium nactus commodum dabo specialiora.

I.

Linguae Semiticae vel, ut alii malunt, orientales^{e)}, quarum Aramaea pars est praecipua, ab ultima antiquitate easdem in Asia sedes occupasse videntur, quas ibi etiam nunc tenent. In Oriente, ut constat, mores populorum et instituta tamquam fixa manent, et quamvis forma reipublicae saepius mutetur, imperia imperiis creberrime succedant, stat tamen inconcussa gentium vita interior non minus quam exterior. Lingua nimirum in primis se ostendit stabilissimam, et Semitarum igitur sermonem in eadem adhuc reperimus Asiae occidentalis regione, ubi ter mille abhinc annis vigeat, eas tantummodo passum mutationes ac vicissitudines, quas omnibus rebus humanis tempus afferre solet. De celsissima mediae Asiae planitie in Persidis citerioris juga descendentes nobis in mediis Curdorum montibus occurrunt limites trium hujus orbis linguarum patentissimarum. Si a flumine *Diala*, quod *Delas* quondam appellabatur, septentrionem versus ad Armeniam propriam duxeris lineam, cis eam *linguas Semiticas*, ab

e) In genealogia Semi posterorum (Gen. 10, 22) filiis ejus *Elam* (עֵלָם) quoque adnumeratur, quae vox (cfr. Dan. 8, 2; Gen. 14, 1; Jes. 22, 6; Jer. 49, 34 cet.) Persidem ubique designat. Qua ratione gens a Semitis lingua adeo discrepans a Semo originem duxerit, explicatu sane difficillimum erit. Sed omni de hac quaestione missa contentione, nomen usu sanctum et certe commodum, alteri latius patenti, quum omnes omnis Asiae linguas complecti possit, jure quodam praefereamus.

oriente autem *Indo-Germanicas* dominantes invenies, dum *Turcarum* ab aquilone delatae sparsim usque ad Dialam vigent. Nullus dubito, quin hic patria sermonis Aramaei sit quaerenda. Ne vero in tam ancipite tamque fallace re errori facili exponar, nomen gentis, quae hac lingua usa est, ducem sequar certissimum. Aramaei, id quod satis constat, ab ארם, ארם i. e. *terra alta, excelsa*^{f)} nominantur, qua appellatione scriptores Hebraei omnem illam regionem in universum definiunt, quae a *Libano* monte, *Palaestina*, *Tigride* et *Tauro* circumclusa vulgo *Syria* dicta est^{g)}. Quamquam igitur hoc nomen una cum lingua in loca planiora mature translatum videmus, vocis tamen origo et significatio viam, qua Aramaei ab excelsioribus in depressiora devenerint, evidenter demonstrat. Quemadmodum enim ubique terrarum homines montes fluviosque in migrando viae indices elegerunt, sic praesertim in Asia esse factum, testantur et cultus generis humani cursus et monumenta omnia omnium fere populorum. Et rerum et locorum conditioni maxime erit consentaneum, si pro certo habueris, Aramaeos etiam de montibus, quibus Tigris et Euphrates originem debent, sede sua antiquissima descendentes, occidentem et meridiem petiisse omnemque paullatim occupasse Syriam. Quae si vera putaveris, mihi non aegre largieris, linguam Aramaeam a septemtrione meridiem versus, per *Mesopotamiam*, *Babyloniam* atque *Assyriam* se propagasse. Ea, quam ultimo loco posui, terra terminum effecit sermonis orientalem; *sinus Persicus* eum a meridie terminavit. Postea per loca deserta *Palaestinam* attigit in septemtrionem usque ad *Taurum* et in meridiem per *peninsulam Sinaiticam* vel ulterius sese diffundens. Quod si posterius tandem huc fuerit propagata lingua Aramaea, veri tamen simillimum est, eam in partibus Syriae septemtrionalibus jam antiquitus valuisse. — Hanc in Assyria fuisse usurpatam, testis est Jesaia, qui C. 36, 11 narrat,

f) A voc. ארם, ארם; nomen derivandum censeo.

g) Versio Alexandr. LXX Συρία, Vulgata Syria voc. ארם fere ubique reddit.

legatos Judaeorum Rabschakam, ducem exercitus Assyriaci, rogasse, ut Aramaice (ארמית) loqueretur, ne obsessi, muris Hierosolymae insidentes, quae diceret, intelligerent. Mesopotamia vero in Genesi semper ארם כהרם *planities Aramaea*, alias ארם כהרם *utriusque fluminis Aramaea nominatur*^{h)}, et Laban hinc oriundus icti cum Jacobo foederis monumentum, quod hic לער דixerat, ארם כהרם aramaice nuncupavit, Genes. C. 31, 47ⁱ⁾. Lingua autem Babylonica apud Danielem jam *Chaldaica* (שׁוֹרֵל כְּשָׁרִים C. 1, 4) jam *Aramaica* (ארמית C. 2, 4) vocatur. Utcumque de hac diversa appellatione iudicaveris, sive Danielem unam eandemque linguam significare voluisse, sive indigenarum gentisque imperantis sermones inter se diversos habuisse, certe id firmum manebit, Babylonios Aramaice esse locutos^{h)}. Inscriptiones Palmyrenae jam probe nobis demonstrant, linguam Aramaeam in

h) De diversis, quas ארם in S. S. accepit, appellationibus et significationibus vides. WINERI *Bibl. RealWB.* I, 93 sq. et ROSENUELLERI *Biblische Aethi. kunde* I, 2, pp. 133, 144, 233, 248, 251 et 252.

i) Μεσοποταμία translatio est vocabuli ܡܫܘܦܘܬܐܝܐ Syr. E. Graecorum scriptoribus Strabonem testem citamus, qui (in *Geogr.* ed. Siebenkees T. I, L. I, p. 111 et sq.) haec refert: Το γὰρ τῶν Ἀρμενίων (legendum credo Ἀραμμαίων) ἔθνος, καὶ τὸ τῶν Συρῶν, καὶ τῶν Ἀραβῶν, πολλὴν ὁμοφυλίαν ἐμφαίνει κατὰ τὴν διαλεκτὸν, καὶ τοὺς βίους, καὶ τοὺς τῶν σώματων χαρακτήρας, καὶ μάλιστα καθὸ πλησιοχώροι εἰσὶ. Δηλὸς δ' ἡ Μεσοποταμία ἐν τῶν τριῶν συνεστῶσα τούτων ἔθνων. μάλιστα γὰρ ἐν τούτοις ἡ ὁμοιοτης διαφαινεταί. — Εἰκαζει γὰρ δὴ καὶ τὰς τῶν ἔθνων τούτων κατονομασίας ἐμφερεῖς ἀλλήλαις εἶναι. τοὺς γὰρ ὑφ' ἡμῶν Συροὺς καλουμένους ὑπ' αὐτῶν τῶν Συρῶν Ἀρμενίους, καὶ Ἀραμμαίους καλεῖσθαι. In libris manu scriptis Strabonis frequenter Ἀσσυριοὶ cum Συροὶ, Ἀρμαῖοι cum Ἀρμενίοι commutantur. De ipsa lingua alio loco (L. II, p. 225) diserte opinionem firmat propositam: τῆς διαλεκτῆς (Συριακῆς δὲ qua hic agitur) μέχρι γυν διαμενουσῆς τῆς αὐτῆς, τοῖς τε ἐκτὸς τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῖς ἐντός.

h) Xenophonis certe tempore haec res Graecis optime nota erat. Quum in *Cyropaedia* sermo est de expeditione Cyri in Babylonem, non solum (Lib. VII, 3 31 ed. Weiske) de τοῖς Συριστὶ ἐπισταμένοις, sed paullo ante (L. VII, 5, 51) Συρια γράμματα etiam commemorat.

his regionibus diu fuisse vernaculam. E septentrione vero aliâ forsaa viâ in Palaestinam descendit. Nomen gentis cujusdam iterum hujus rei nos admonet. Graecis populum Aramaeum bene cognitum fuisse constat^{l)}; vulgo tamen omnes stirpis aramaeae nationes *Syros* appellarunt. Sed his, teste Herodoto, *Cappadoces* alias *Λευκοσυροῦς* vocatos adnumerarunt^{m)}. Certo, certius affirmare hoc nomen mihi videtur, hunc populum raram quasi habitum esse stirpis Syriacae i. e. Aramaicae, quacum linguae societate esset conjunctus. In finibus igitur Syriae, si vera quidem illa est sententia, ab antiquissimis temporibus, gentem videmus haud exiguum habitantem, quae Aramaica etiam lingua utebaturⁿ⁾. Haec quoque caussa sine dubio fuit, cur Palaestines septentrionales sermonem suum ad Aramaeismum inprimis inclinarent.

l) Si ulterius rem firmare argumentis opus erit, locos hos e Strabone citabimus. L. XVI. p. 464 (T. VI.) ubi de dicto Homeri (II. II, 783) disserit, haec habet: *Λεγει δὲ καὶ τοὺς Ἀριμῶν οὗ ποιεῖται, οὓς φησὶν Ποσειδῶνιος δεχέσθαι δεῖν, μη τοποῦ τινα τῆς Συρίας, ἢ τῆς Κιλικίας, ἢ ἄλλης τινος γῆς· ἀλλὰ τὴν Συρίαν αὐτήν. Ἀριμῶν γὰρ οἱ ἐν αὐτῇ. Ταχὺ δ' οἱ Ἕλληνας Ἀραμῶνιοις ἐκάλεον, ἢ Ἀριμῶν. Αἱ δὲ τῶν ὀνομάτων μεταπτώσεις, καὶ μάλιστα τῶν βαρβαρικῶν πολλαί. T. V. L. XIII. p. 475. Οἱ δὲ τοῦ Συροῦ Ἀριμῶν δεχόνται, οὓς γὰρ Ἀραμῶνιοι λεγούσι.*

m) Herod. I, 72: *Οἱ δὲ Καππαδοκαὶ ὑπ' Ἑλλήνων Συροὶ ὀνομαζόνται· ἔσαν δὲ οἱ Συροὶ οὗτοι το μὲν πρότερον, ἢ Πέρσας ἀρξάει, Μήδων κατήκοοι, τότε δὲ Κυροῦ. — Ib. V, 49: Φρυγῶν δὲ ἔχονται Καππαδοκαὶ, τοὺς ἡμεῖς Συροῦς καλεομεν. — Ib. VII, 72: Οἱ δὲ Συροὶ οὗτοι ὑπο Πέρσων Καππαδοκαὶ καλεοῦνται. De Cilicibus Syriacae originis vid. HERBERTI *Commentationem de linguarum Asiaticarum in antiquo Persarum imperio varietate et cognatione in Comment. Gotting.* Vol. XIII. p. 50. Aliter judicat Gesenius in *Gesch. d. Hebr. Spr.* p. 4.*

n) In suo *συρίτι* universam linguae Aramaeae stirpem Graeci complexi sunt, id quod ex nota k) intelligitur. De cetero non miramur, linguam Aramaeam in septentrionem tam longe lateque fuisse diffusam. Nam si in *Amosi* C. IX, 7. *תָּא אֲרָם* וְאֲרָם מִקְרָא — וְאֲרָם מִקְרָא מִקְרָא מִקְרָא, illud קִי, ad fluvium *Kur* l. *Araxem* situm summa cum probabilitate putandum est, testimonium latoris etiam propagationis valde idoneum in illis verbis habemus. Cfr. WINER l. c. I, p. 777.

Ita ex omnibus fere partibus ^{o)} in Palaestinam lingua Aramaea coepit immigrare, et Judaei quum ante captivitatem commercio finitimorum perpetuo tum in exsilio consuetudine diuturna eam sensim addiscentes, reduces denique magis magisque adeo receperunt, ut patrii sermonis mox plane obliviscerentur, et lingua oriretur Palaestinensis, qualem Christi tempore eam fuisse conspiciamus, aramaea quidem, sed vocibus formisque hebraicis ita mixta, ut hybridam eam vocare non dubitemus. Cum Judaeis in Aegyptum deinde traducta est, id quod papyris et inscriptionibus aramaicis ibi repertis ^{p)} comprobatum est. Quo tempore in Arabiam petraeam Aramaeismus fuerit delatus, non liquet; eum tamen ibi diu viguisse testis adhuc exstat mons Sinai venerandus ^{q)}.

II.

In praecedentibus de lingua Aramaea, ut apparet, universa sermo fuit. Philologis vero mos fuit, hanc etiam in multas dividere dialectos, quas alii magis conjungunt, alii nimis distrahunt. Omnium primum constat, in duas sectiones majores eam distribui: *Aramaeam orientalem*, Mesopotamiae et Babyloniae propriam et *occidentalem*, in Syria, quae proprie dicitur, vigentem.

^{o)} HÄVERNICKII (*Handb. der Histor.-krit. Einleitung in das alte Test.* I, 1. p. 107 sq.) sententia de linguae phoeniciae origine et indole aramaea valde erronea est. In libro: *Scripturae linguaeque Phoeniciae monumenta* inscripto T. I. p. 331 sq. cl. GESENIUS satis superque exposuit, quanta ejus esset cum Hebraea necessitudo. Qua ex re concludere licet, jam ante Abrahami in Palaestinam migrationem, in Canaane sermonem proprium viguisse, qui in ore Judaeorum eam sibi induerit formam, quam S. S. nobis offert.

^{p)} E. F. F. BEER, litteris orientalibus praemature ereptus, in libro singulari, *Inscriptiones et Papyri veteres Semitici*. Part. I. Lips. 1833. de his monumentis diligentius egit.

^{q)} Idem BEER sagacissimus inscriptiones explicavit Sinaiticas, et originem earum *Nabathaeam* docuit, in *Studiis Asiaticis* Fasc. III. p. XVI. Cfr. ROBINSON, *Palaestina* I. p. 210 et 428.

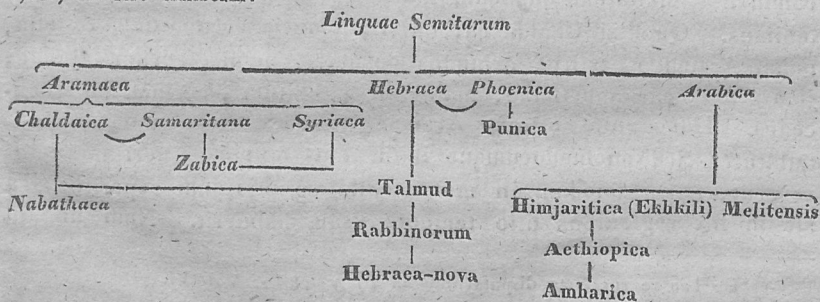
At quot et quantis haec dispositio laboret vitiis, vel minima quoque ipsius terrae consideratio docebit, ubi nulli omnino fines ita comparati inveniri possunt, ut ejusmodi sententiae faveant. Neque ex indole linguae et natura caussae expromi possunt graviores, quae philologum ad eam distributionem accipiendam commoveant. Est enim ab ecclesiae Syriacae in orientalem et occidentalem divisione profecta, quae sedes patriarcharum diversas praesertim spectabat, neque linguae, tunc in hac regione ubique Syriacae, aliquam habebat rationem^{r)}. Verum quaestio hic alia tractanda mihi videtur, utrum dialecti omnino ullae in lingua aramaea sint putandae nec ne? Quod quum alii negarent alii contra affirmarent, utraque pars a diversa vocis *dialecti* significatione sine dubio exorsi sunt. Si quis dialecto vim eam subjectam velit, ut linguas Arabicam, Aramaeam et Hebraeam dialectos appellet semiticas, ideoque in Aramaea plures quasi linguas proprias constituat, talem in ea discrepantiam omnino rejiciendam censeo. Sin dialectum variationem eam leviolem et mutationem linguae cujusdam dixeris, quae, formis omnibus servatis, in sono tantum et rebus haud praecipuis perspicua, annis volventibus et, id quod hic maximum est, populorum mutuo commercio, ubivis terrarum oriri solet; in lingua etiam Aramaea quis est qui neget esse dialectos? In qua vero re si diligentius inquiras, id multum tibi creabit difficultatis, quod nulla singularum dialectarum monu-

^{r)} In ASSEMANI *Biblioth. Orient.* T. I. p. 411 not. 2; ubi de ejectione Monachorum e coenobiis sermo est, ܥܘܢܘܒܝܬܐ ܕܘܢܘܨܝܘܢܐ *Coenobia orientis et occidentis* Assemanus explicavit per "Assyriorum et Mesopotamenorum." Ib. p. 557. col. I. "Chaldaei et Assyrii se ipsos *Orientalis* vulgo appellare solent, Mesopotamenes vero et Syros *Occidentales*." T. II, p. 252. not. 1: "*Occidentem* ita vocant Syri Mesopotamiam et Syriam; Chaldaeam vero et Assyriam, *Orientem*." Ib. p. 313, ubi voces ܥܘܢܘܒܝܬܐ ܕܘܢܘܨܝܘܢܐ per "Antiochenos Patriarchas" ܥܘܢܘܒܝܬܐ ܕܘܢܘܨܝܘܢܐ per "Orientales" et in nota 2 subjuncta, "Primates et Patriarchas Chaldaeorum; nec non Maphrianos Jacobitarum" reddit. Ib. p. 397. col. I. iterum de effato quodam Ebed Jesu dicit: "ibi enim Occidentales Syros Orientalibus Chaldaeis opponit." Cfr. III. 1. p. 59. Hic vero nihil de lingua agitur, quae omnibus eadem fuit Syriaca.

69
 menta ejusdem exstant aetatis, quorum auxilio solo rectum de sermonis transformatione iudicium facere possis. Quamobrem omnis disquisitio manca evadat necesse est. Omnibus tamen rite pensitatis, tempus quo singulae dialecti in lucem editae probabiliter existimari possint, id quasi principium statuo, ad quod eas propositas explicare conabor. *Chaldaeam* igitur primum, deinde *Samaritanam*, tum *Syriacam*, post *Nabathaeam* et denique *Zabicam* exponam ^{s)}.

Dialectum *Chaldaicam* in antiquissimo *Onkelosi* Targumo habes purissimam ^{t)}, cui proximum est *Jonathanis ben Uziel* in Prophetas Targum. Apud *Danielem* (C. 2, 4; — C. 7.) et *Ezram* (C. 4, 8; — C. 6, 18 et C. 7, 12 — 26) ^{u)} ea ad hebraismum inclinat et in ceteris Targumim magis magisque degenerat, ut postremo habitum sibi induat Rabbiniismi. Jam in Scriptura Sacra, ut supra vidimus, nomen hujus linguae occurrit, et incolae Babyloniae ac Mesopotamiae ibidem saepissime Chaldaei dicuntur ^{v)}.

^{s)} Cognationem omnium linguarum Semitici generis communem graphice, ut ajuat, sic fere exhibeam:

^{t)} De hujus Targumi aetate et praestantia vides, dissertationem *Wineri* egregiam de *Onkeloso* ejusque *paraphrasi Chaldaica*, p. 7 sqq. et 19 sqq.

^{u)} Unus *JEREMIAE* locus C. 10, 11 parum insignis hic etiam commemorandus est.

^{v)} Cfr. *GESENI Thesaur.* II. p. 719 sq. et *WINERI RealWB.* I. p. 253 sq.

Sunt qui putent, hunc populum originis fuisse Semiticae, dum alii contra stirpem ejus Indo-Germanicam fuisse acriter defendunt. Illi non parum praesidii sententiae suae nacti sunt, repertis nuper in montibus Curdorum gentibus haud exiguis, quae linguam adhuc retinent syriacam ^x). Hi autem, qui Karduchos Graecorum cum Chaldaeis conferunt et Curdos nostri aevi ex eodem fonte derivant, linguam eorum Persicam semper fuisse contendunt, quemadmodum Curdi natales cum Persis communes sermone suo adhuc testificantur ^y). Voces haud paucas persicas chaldaicis admixtas huic opinioni vim magnam addere credunt. At in re tam obscura, quamvis arduum sit, aliquid pro certo affirmare, tamen non crediderim in regione illa montana, ubi Aramaeorum sedes posui antiquissimas, eorum linguam plane intercuisse. Eodem jure Chaldaeorum posteros nationes hodie syriace loquentes facere mihi videar ac vicinos eorum Curdos, quorum lingua e variis confusa haud praecipuam prae se fert antiquitatis speciem. Graeci ^z) aequè in Babylonia ac in montibus juxta Armenios Chaldaeos collocant; et quamvis merito possit animadverti, linguae rationem iis non omnino fuisse perspicuam, nihilominus nomen commune affinitatem quandam indicat, quam frustra refellere tentabimus. Quod si Chaldaeos, qui Babylonem occuparunt, ex alia, quam Aramaeos, stirpe oriundos posueris, nomen eorum linguae, jam Chaldaeae appellatae, male fuisse inditum facillime mihi concedes. Hanc enim origine Aramaeam esse, nemo umquam infitiabitur. Sed quomocumque initia ejus explico, fieri non potest, ut, quemadmodum in monumentis scriptis jam reperitur, ea sic in his regionibus ullo tempore usum habuerit. Nam non in

^x) De hac re succincte disputavimus in *Frey* 1842. Vol. VI.

^y) Cfr. RÖDIGER u. POTT, *Kurdische Studien* in *Zeitschr. f. d. Kunde d. Morgenl.* III. p. 1 sqq.

^z) XENOPH. *Cyrop.* L. 3. c. 2, quod totum in bello contra Chaldaeos Armeniorum vicinos narrando versatur. In *Anabasi* frequenter 4, 3, 4; 5, 5, 9 cet. iisdem locis *Chaldaei* nominantur. Trans *Halym* usque ad Pontum Euxinum linguam Aramaeam quondam regnantem fecit HEEREN l. c. p. 32 sqq.

Chaldaicis modo Danielis et Ezrae locis, sed apud Paraphrastas etiam tot ac tanta Hebraismi vestigia insunt, ut haud difficulter intelligatur, quantam haec lingua vim in illam chaldaicam habuerit. Eadem igitur ratio ibi intercedit, quae posterius in Talmudo et forsitan in ipsa dialecto Palaestinensi cernitur recentiore, ut quum hic Hebraea Chaldaicâ temperatam se praebet, illic autem Chaldaica cum Hebraea mixta videatur. Ad hunc modum in ore Judaeorum chaldaica paullatim transformata est lingua, genium tamen proprium sub hac etiam specie quodammodo conservans. Hebraeos colonos ex Aramaea in Canaan olim migrantes ^{a)}, etiam si linguam patriae novae brevi reciperent suae ipsorum affinem, nativam numquam omnino dedidicisse cogitaveris. Ergo Hebraica lingua Aramaeae post exsilium sensim facile cessit, donec eam sibi indueret formam, quam paullo ante et post Christum natum in Palaestina vulgo imperantem videmus ^{b)}. Ejusdem fere habitus sunt et papyri in Aegypto reperti Semitici, et inscriptio lapidis Carpenteractensis ibidem inventi; qua ex re concludere fas est, Judaeos in hanc commigrantes regionem, sermonem suum, uti tum erat, ibi retinuisse ^{c)}.

Proximum post Chaldaicam aetate locum *Samaritanorum* occupat dialectus. Originem debet colonis, quos Salmanasar, postquam captivos abduxit Israëlitas, ex variis Assyriae urbibus in oppida pagosque eorum misit ^{d)}. Itaque lingua iis ab initio Aramaea fuit, neque ii sunt audiendi, qui hunc populum ex

^{a)} Cfr. GESENI *Lehrgeb. d. hebr. Sprache* p. 195.

^{b)} PFANNKUCHE: *über die palaestinische Landessprache in dem Zeitalter Christi und der Apostel* (in EICHHORNII *Allgemeine Bibl. der bibl. Litter.* Vol. VIII. p. 365 sqq. hanc rem optime exposuit. Hic alienum haud esset de Chaldaismo in lingua Hebraea S. S. paucis disserere; sed post HIRZELIUM (*de Chaldaismi Biblici origine et auctor. critica*) hanc rem tractare, operam et oleum perdere putavi. Cfr. libr. cit. p. 17.

^{c)} De his monumentis Semitico-Aegyptiacis vides. GESENI *Scripturae linguaeque Phoeniciae monum.* T. I. p. 226. Librum BEERII not. ^{p)} p. 7 laudavi.

^{d)} Vid. 2 Reg. 17, 24—34; 41.

Israëlitis in terra relictis novisque colonis permixtis esse conflatum contendunt. Receptis vero a Judaeis non sacerdotibus modo sed lege etiam Mosaica et commercio, cum illis continuo, lingua non potuit non et voces et formas ex Hebraea sensim adsciscere. Hinc satis superque explicatur sermonis et cum Chaldaico similitudo et ab eo discrepantia. Judaei, qui odio in eos ferebantur immortalis, consanguinitate nullo tempore comprobata, *Cuthaeos* (כרתיים) eos nominarunt; verum ipsi *Samaritanos* (שמרונים) ab urbe Samaria (שמרון), vel, paronomasia apud eos adamata, שמרים *custodes* se dixerunt^{e)}. Gens semper infelicissima a vicinis et a tyrannis pertinaciter infestata, primum per varias terras dissipata est; et in Aegyptum bello capti ablati alii, alii Romam et in imperium Graecum mercaturae caussa ierunt. Sensim deinde attriti, omnibus tamen periculis adhuc superstites, numero quamquam pauci mores majorum et linguam tuentur antiquam^{f)}. Litterae Samaritanorum, si ambitum respexeris, valde pauperes sunt et exiguae. Versio Pentateuchi hebraei, certe ante Origenem facta^{g)} et carmina aliquot religiosa a Gesenio edita^{h)} o-

e) Cfr. WINER, *ReallWB.* 2, 455.

f) E. ROBINSON, qui anno proximo omnium omnino optimam Palaestinae descriptionem publicavit (*Palaestina und die südlich angrenzenden Länder.* Halle 1841), novissimam etiam Samaritanorum dedit expositionem. In *Nabulusi* urbe, quondam *Sichem* dicta, jam unice habitant, neque 150 hominum numerum excedunt. Facies eorum nihil *Judaei* prae se ferunt. Vides. Vol. III. p. 317 et sqq. Cfr. in *Städtlin u. Tschirner Archiv* I. 3, p. 40 sqq. *Ueber den gegenwärtigen Zustand der Samaritaner*, von S. DE SACY.

g) Vid. UHLEMANNI *Institutiones Samar.* p. XVIII. Cfr. H. BENZELII *Syntagma dissertationum* (ed. Kappii) I. p. 389. WINERI dissertationem *de Versione Pentateuchi Samaritana* nondum videre mihi licuit. Versionem illam cum Pentateucho Samaritano hebraice quidem sed literis samaritanis scripto et hic illic emendato ne confundas cave. De hac Gesenius in libello *de Pentateuchi Samar. origine, indole et auctoritate* praeclare disputavit. Ibi etiam p. 18 et 19 de versione illa pauca dedit.

h) *Carmina Samaritana.* Lips. 1824. Versio Pentateuchi Samaritana in Bibliis polyglottis Morini Parisiensibus nec non Waltoni Londinensibus exstat.

nia sunt, quae hucusque innotuerunt. Quibus epistolae recentiore aevo vel doctis Europae hominibus vel Samaritanis, quos in his terris habitantes credebant, datae et a Sylvestro de Sacyo evulgataeⁱ⁾ addi etiam possunt. Et maxime idoneae sunt, quae miserrimum cultus Samaritanorum statum hodiernum et linguam valde corruptam ostendant. Lingua arabica apud eos jam pridem invaluit. Sed scripturam, qualem eam simul cum Pentateucho a Judaeis acceperant, fideliter tenent, quam hi tamen, tempore inter Maccabaeos regnantes et Mischnam compositam praeterlapso, cum vere Aramaea commutarunt, cujus ex alphabeto Aramaeo origo omni dubio exenta est^{k)}.

Dialectus vulgo *Syriaca* appellata hoc tandem loco tractatur, non quasi certo constaret, eam post Samaritanam demum existisse, sed quia omnia, quotquot habemus, scripta Syriaca tempore sunt posteriora. Aramaici generis linguarum maxime ex-culta est, et, si librorum varietatem atque multitudinem spectaveris, ditissima. Quum religio christiana in illis regionibus propagaretur, sermo Syrorum primum coli coeptus est et versio Novi Testamenti Syriaca Simplex antiquissimum ejus quod exstat monumentum nobis innotuit. Septemtrionalem linguæ Aramaeae ditionis quasi regionem a Palaestina ad Natoliam et a mari mediterraneo usque ad Euphratem porrectam Syriaca occupavit^{l)}. No-

ⁱ⁾ In *Notices et extraits des Manuscrits* T. XII. p. 1 sqq.

^{k)} HUFFELD in commentatione, *Beleuchtung dunkler Stellen d. alttest. Textesgeschichte*, inscripta (vid. UMBREIT et ULLMANN, *Theol. Studien* 1830, pp. 247 sqq., 549 sqq., 785 sqq. et 1837, p. 820 sqq.) evidentissime demonstravit et Scripturae quadratae ex alphabeto Syriaco originem, et punctorum non solum cum antiquis Syrorum punctis diacriticis, sed cum Arabum etiam vocalibus nexum propinquum. Quam ob rem, quum contra doctrinam Judaeorum veterem, adhuc unanimiter receptam, multae res antiquiores olim creditae, ita multo recentiores fierent, a quibusdam Theologis systema HUFFELDI magnam expertum est contradictionem. Vid. ek. c. HÄVERNICK l. c. I. p. 103 e. s. p.

^{l)} STRABO etiam hos fines Syriae descripsit, l. c. L. XVI. Vol. VI. p. 299. Cfr. WINER *R. WB.* II. p. 644 sq.

men linguae et gentis domesticum non est, sed Graecum, et certissimum videtur, id e vocabulo *Assyria* in *Syriam* contracto esse profectum^{m)}. In Talmudo et recentioribus Judaeorum scriptis סורסי (i. e. *συριστι*) saepius obveniens sermonem indicat Palaestinensem Chaldaico-Hebraeum, ab ארמי apud eos bene distinctum, quo dialectum Babylonicam Aramaeam appellare solent; quamquam סורסי de Chaldaismo biblico, eodem ac ארמי sensu, nonnumquam abusive usurpantⁿ⁾. Caussam autem, cur Syri denominationem peregrinam prae illa antiquiore ipsi adoptarent, e Christianismo derivandam puto. Hominibus enim pulchrum videbatur, cum religione nova nomen quoque recipere novum. Et quoniam in lingua Syrorum sancta ܐܘܨܘܪܐ^{o)} *paganum* significaret vocique ܐܘܪܐܡܐ *Aramaeano* praeter sonum omnino congrueret, eo invidiosius christiano erat appellationem retinere, cui ignominiae nota haud exigua esset inusta. Edessae (ܐܕܝܫܐ) prima linguae conformandae fundamenta esse jacta, vere statuitur, ubi primam in his regionibus ecclesiam christianam, ab ipso *Thaddeo* (ܐܕܝܬܐ) apostolo conditam, existisse fama perhibet vetustissima. Hic floruit (c. anno 170 post Christum natum) *Bardesanes* de litteris Syriacis optime meritus, et hic etiam scholae, sicut postea Nisibi, celeberrimae institutae sunt, quae ad linguam excolendam haud nihil adjuvarunt. Quamquam et ratio linguae prisca ejusque initia, monumentorum inopia, latent, credere nihilominus audeamus, eam linguae Aramaeae indolem sinceram melius quam ceteras dialectos exhibere, si modo excipiamus ea, quae et Graeciae et Persidi in ea debentur. Dialectus Syriaca, quum et litterae ei inessent haud spernendae et, quod majoris esset momenti,

^{m)} De hac transformatione optime disseruit BOCHART in *Geogr. S.* p. 341 sq. et STEPH. QUATREMÈRE, *sur les Nabatéens*. Paris 1835. p. 73 et 75. — HEROD. VII. 63: οὔτοι δὲ ὑπο μὲν Ἑλλήνων ἐκαλεῖοντο Συριοί, ὑπο δὲ τῶν βαρβαρῶν Ἀσσυριοί ἐκληθῆσαν.

ⁿ⁾ Vid. BUXTORFII *Lexicon Chald. Talmud. et Rabbinicum* sub סורסי p. 1554 sq. סורסי p. 1453 et ארמי p. 219.

^{o)} N. T. Rom. 1, 16; 2, 9. 1 Cor. 1, 22. Gal. 3, 28.

sermo esset ecclesiae orientalis, apud diversas in Oriente Christianorum sectas ad hunc usque diem vigere numquam desiit ^p). Invalescente autem Islamismo, arabicae sensim cedere coacta e conspectu magis magisque abiit, donec plane emortuam eam paene cuncti putarunt. Sed forte fortuna Evangelii inter infideles interpretibus Americanis nuper accidit, ut in montibus Curdorum tribus invenirent validissimas, quae una cum nomine Christiano sermonem servaverant syriacum, quem in campis etiam subjacentibus alii adhuc reppererunt. Quae ex re augurium novi hujus linguae vigoris capere licet laetissimum ^q). Multi quidem sunt, quibus in lingua Syriaca alias easque haud paucas inesse dialectos affirmare placet, et in hac re Assemani auctoritate suam comprobant sententiam. Si vero dicta Assemani ^r) huc spectantia bene consideraveris, nihil aliud ex iis elicies, nisi vocalium sonum clariorem aut obscuriorem, qui in sermone semitico solus ad dialectum a ceteris plane diversam constituendam valere nequit. Qui cum Hoffmanno ^s) Antiochenam, Palmyrenam, Hierosolymitanam cet. dialectos fuisse putant, ii eodem jure singulis oppidis Syriae et pagis suam cuique tribuere posse mihi videntur.

Nabathaeorum gens e terra jampridem extincta est; at nomen eorum in operibus orientalium et occidentalium scriptorum non raro recurrit, et humanitatis admirandae monumenta, quae crudelissima barbarorum saevitia destruere nondum potuit, posteris ab iis relicta sunt. Omnes Scripturae Sacrae libri, excepto Jesaia, qui Cap. 60, 7. נבירה nominat ^t), Nabathaeos tacent, quoniam, credo, in Palaestinae vicinitatem nondum migraverant; sed Petrae (سلا), postea eorum metropoleos, men-

^p) In Indiam remotissimam ad Malabaricam oram cum Christianis Sⁱ Thomae penetravit. Vid. RITTÉR, *Erdkunde* 5, 601 sq. 945 sq. coll. ASSEMANI *Bibl. Orient.* III. 2, p. 455—450.

^q) Vid. not. x).

^r) *Bibl. Orient.* II. p. 407 et III. 2, p. 379.

^s) *Grammat. Syriaca* p. 12 et sqq.

^t) Cfr. GESENIUS *Thesaur.* 2, 841 sq.

tio non raro injicitur (2 Reg. 14, 7. Jes. 16, 1). Josephus ^{u)} quidem et post eum Hieronymus ^{v)} *terram* commemorant Nabathaeam, ab Euphrate ad mare rubrum pertinentem et a posteris Ismaëlis habitatam; sed Diodorus Siculus primus ^{x)} de *populo* narrat Nabathaeo, quem Arabibus adnumerat. Posterius vero Graeci et Romani ejus saepius mentionem faciunt et apud Arabum historiographos, qui universi Nabathaeis Aramaeorum genus attribuunt, eos frequenter deprehendimus. Si de origine eorum quaesieris, conjiciendo tantum eam explorare licebit; - nam desunt idonea documenta. At rationes satis sufficientes eam prae ceteris confirmant sententiam, qua e Babylonia ii profecti putantur. Exstat enim liber *de agricultura Nabathaeorum* ^{y)}, ab *Ibn Vashija* e nabathaeo in arabicum versus sermonem, qui documento est, regionem de qua in eo agitur fuisse fertilissimam, desertis plane contrariam, in quibus agmina mercatorum Nabathaeorum posterius commere solebant. Ubique enim hic terra eorum describitur aqua abundans, canalibus dissecta, frumento atque arboribus laetissima, omni denique modo exulta. Quam si Babyloniā fuisse credideris, non multum a veritate aberrabis ^{z)}. Omnes laudant Nabathaeos litterarum amantissimos, et libros eorum plurimos Arabici nominant scriptores. Sed postquam Romani totam citeriorem Asiam expugnaverunt, historia hunc olim clarissimum populum alto premit silentio. Neque id mirum. Romani, Aegypto potiti, mercaturae longe aliam aperierunt viam, quam qua per multa secula Nabathaei eam fecerant. Desertis igitur, quae nullum postea iis facerent lucrum, relictis, verisimile est, eos in patriam antiquam se recepisse, ubi singuli Nabathaei fuisse ab Arabibus

u) *Antiquit. Jud.* Lib. I. c. 12.

v) *Quaestiones in Genes.* ed. Martian. T. II. p. 530.

x) *Bibl. Histor.* L. II. c. 48.

y) أبو بكر أحمد بن واشية الفلاحة النبطية arabice versa a

z) *Bar Ali*, Lexicographus Syrus, vocem نبطي Arabice نبطي vertit, teste Gesenio l. c.

DE LINGVAE ARAMAEAE DIALECTIS

DISSERTATIO ACADEMICA.

QUAM

VENIA AMPL. FACULTATIS PHILOS. UPSAL.

P. P.

MAG. CAROLUS JOHANNES TORNBORG

TH. C. LITTERATURAE ARAB. DOCENS, AD BIBL. ACAD. AMAN. ORD. LIDÉN.,
REGIAE ACAD. LITT. HUM. HIST. ET ANTIQU. HOLM., REG. SOC. SCIENT. UPS. ET
REG. SOCIET. ASIAT. PARIENSIS MEMBRUM

ET

PETRUS REINHOLD. BERGMAN

OSTROG. STIP. SLEINCOUR

IN AUDITORIO GUSTAV. DIE XII OCTOBRIS MDCCLXII

H. P. M. S.

P. II.

UPSALIAE

EXCŪDEBANT REGIAE ACADEMIAE TYPOGRAPHI.

DE. ILLUM. AS. TATE. DI. W. I. D.

VERMANNI. RACON. T. M. P. O. R. I. N. O. S.

M. S. CAROLUS JOHANNES FORTIS

IN C. H. I. S. T. O. R. I. A. S. I. N. T. E. R. I. O. R. U. M. S. A. M. M. O. N. I. A. S. I. N. T. E. R. I. O. R. U. M. S. A. M. M. O. N. I. A. S. I. N. T. E. R. I. O. R. U. M.

P. R. I. N. C. I. P. I. O. R. U. M. S. E. R. I. E. S.

IN ADRIANO QUINCY. LE. 22. OCTOB. 1780. C. A. M. B. R. I. G. I. E.

R. H.

ALCANTARA

EXORDIUM. T. I. T. U. S. S. A. M. M. O. N. I. A. S. I. N. T. E. R. I. O. R. U. M.

saepius deinde memorantur. Quemadmodum ipsa gens, per omnem peninsulam Sinaiticam olim diffusa et in Aegypto etiam propinqua vivens, sic quoque lingua ejus perit. Vocabula tantum, ex inscriptionibus maximam partem petita, hic illic sparsa colligere possumus, e quibus concludere licet, eam Aramaicam fuisse. Nabathaeorum e Babylonia origo conjecturae locum offert idoneum, sermonem eorum, si adhuc exstaret, nobis dialectum aramaicam esse praebiturum ceteris puriorem, quam quae hodie cognitae sunt ^{a)}.

^{a)} Si quis plura de hac gente discere cupierit, ad librum cl. STEPH. QUATREMÈRII, nota ^{m)} laudatum, cum ablegabo, ubi omnia, quae crisis subtilissima cum linguarum cognitione vastissima conjuncta de his rebus investigare poterit, una collecta inveniet. Neque lectorem poenitebit, *Palaestinam* ROBINSONI adire, T. III, p. 110 sqq. E vitiosa vocabuli نبط scriptura in diversis libris manu scriptis errores sane ridiculi orti sunt. Sic noster NORBERG Nabathaeos Zabios facere videtur in *Commentatione de religione et lingua Sabaeorum* (*Comment. Soc. reg. Scientiar. Gotting.* Vol. III. p. 1). — In *Vadi Musa*, Petra antiquorum, adhuc exstant inscriptiones, quae, nullo dubio Nabathaeis originem debent. Quis vero erit, qui eas, mortuo BEERIO, nobis explicabit? Vid. etiam not. 9). Operae pretium is sane faciet, qui verba apud Arabicos scriptores Nabathaea vocata collegerit et eorum originem ex Aramaea indagaverit lingua. Arabes nomine Nabathaeorum saepius eas designabant tribus, quae linguam Arabicam rustice loquerentur, quia rudes et valde agrestes habebant sui temporis Nabathaeos, agri culturae in Chaldaea operam dantes. Cfr. D'HERBELOT, *Bibl. Orient.* à la Haye 1778. Vol. III. p. 1.

DIEVHARI *Sihah* (Cod. Holmiensis) haec de Nabatheis habet: النبط والنبيط قوم ينزلون بالبطايح بين العراقيين والبع انباط يقال نبطي ونباطي ونباط مثل يمني ويمني حكي يعقوب نباطي ايضا بظم النون وقد استنبط الرجل وفي كلام ايوب ابن القريه اهل عمان عرب استنبطوا واهل البحرين نبيط استعربوا I. e. NABATH et NABITH gens appellata est, quae in palustribus inter utramque Iracam (el Arabi et el Adjem) habitat. Forma pluralis est انباط. Eadem ratione ac يمني tribus diversis modis adjectivum relativum نبطي pronuntiatur نَبَاطِي نَبَاطِي نَبَاطِي

Ultima eaque maxime corrupta Aramaicae linguae propago est dialectus *Zabiorum*. Ita familia religionis quaedam dicta est, quae, Christianis, Judaeis et Muhammedanis aequae infesta, fidei profitetur principia, Gnosi orientalium simillima, quam apud Gnosticos Christianorum, in Judaeorum Cabbala et Zoroastri Zendavesta invenimus. De ejus initiis valde ambigitur; alii enim primis Christianismi temporibus eam ortam volunt, alii vero post Islamismum propagatum natam esse contendunt. Utcumque erit, haud negaverim, Zabios forsitan multo antiquiores esse, quam scripta illa demonstrant, in quibus, recentiore tandem tempore compositis, fundamenta fidei eorum exposita sunt. E Galilaea profectos se ipsi perhibent, et quum inde a Muhammedanis expulsi essent, in Asiae partes orientales se commigrasse dicunt. Olim quidem Bassorae inventi sunt, et in Perside circa urbem Schuster ad Karun flumen adhuc degunt ^{b)}. Praeter Zabiorum nomen, aliae quoque variae appellationes iis sunt familiares, *Mendaei*, *Nazoraei* et *S:ti Johannis discipuli* ^{c)}. Lingua eorum, libris tantum liturgicis aliisque sanctioris argumenti nobis cognita, opera primum et studiis NORBERGII reipublicae litterariae innotuit ^{d)}.

Ja'kub dicit نَبَاطِيّ (Nubathaeus) etiam efferri. Vir dicitur more Nabathaeo (i. e. rustice) loqui. Ijub ibn Karija dicit, Arabas O'māni rustice loqui, Nabithos autem gentem in Baharein habitantem, obscuro loqui.

Quibuscum conferas haec dicta Firuzabadī (Kamus cod. Benzelianus Ups.) نَبَاطِيّ — جيل ينزلون بالبطايج بين العراقين كالنبيط وهو نبطيّ ونبباطيّ مثلثة ونباط كتمان

^{b)} Eug. Boré, qui diu in his degit regionibus, spem nobis fecit novas de his Zabiis accipiendi notitias. Vid. *Journal Asiat.* 1842, Apr. p. 327 sq.

^{c)} מנדאיים et נזוראיים, נאזוראיים, תארימדייא in libris suis se vocant.

^{d)} Primum in commentatione not. *y)* citata; deinde multis fragmentis Zabiis Lundae publicatis; postremo vero *Libro Adami* Lundae 1816 edito de his literis optime meritis est.

Opinione autem, de hujus sermonis cum Syriaco proxima affinitate, praepjudicata occupatus, quum revera is dialecti chaldaicae prae se ferat speciem, in tot ac tantos illapsus est errores, ut, quum linguae Zabiorum notitiam adjuvaret, studium ejus multum impediret^{e)}. LORSBACHIUS, qui in Aramaeorum lingua perdiscenda vitam nimis brevem paene consumserat, jura quidem hujus linguae vindicavit^{f)}, sed quum rem in formam systematis redigere cogitaret, morte praematura abreptus est, neque post eum quisquam inventus est, qui hanc curam in se susciperet. Si *Librum Adami* et fragmenta non multa, ephemeridibus inserta exceperis, ceterae Zabiorum litterae in Bibliothecarum, in primis Parisiis et Oxonii, recessibus latent^{g)}. Cunctae scriptura Zabiis propria sunt exaratae, cujus litterae, quum Palmyrenis simillimae sint, alphabetis aramaicis debent originem. Neque vocalium nec alia signa diacritica in ea adhibentur; pro illis matres lectionis usurpant א, ב, ג, litteris praecedentibus, ד tamen ו et ז exceptis, affixas. Quod ita non est intelligendum, ut lingua, tamquam Aethiopica, sit syllabica^{h)}; nam sola figurarum indoles eam postulat conjunctionem, quae etiam in litteris א, ב, ג, quum vice consonantium funguntur, usurpatur. Sermo vocibus abundat per-

e) Ab initio quidem jam ab *O. G. Tychsen* impugnabatur, cui alii sese deinde conjungebant, quorum agmen LORSBACHIUS ducebat. De hac controversia inter Norbergium et Tychsenium scripsit HARTMANNUS in *Oluf Gerhard Tychsen 2*, 1. p. 415 sqq.

f) Vid. *Museum für bibl. u. oriental. Litteratur*. Marburg 1807. I. 1; qui liber fere totus in Zabiorum lingua versatur. Idem varia fragmenta Zabica etiam explicavit in STÄUBLIN, *Beyträge zur Philos. u. Gesch. der Religion*, quem librum mihi inspicere haud licuit.

g) In censura editionis *Libri Adami* Norbergianae (Vid. *Jenaische allgemeine Literatur-Zeitung* 1817. p. 378 sqq). W. G[ESSENIUS] codices Zabicos hucusque cognitos recensuit. Ibi etiam judicium de ratione Libri Adami fecit, editori parum favens, et argumentum operis exposuit.

h) Ita NORBERG e. c. in commentatione laudata p. 16. et S. DE SACY, *Gr. Arabe* 2:me ed. p. 3. not 1.

egrinis, praecipue persicis et arabicis, neque formis grammaticis nec scribendi ratione omnino sibi constat. Ob eam rem jure quodam eum agrestiore dices et originem Galilaeaeⁱ⁾ debere nullo negotio intelliges.

III.

Postquam naturam dialectorum Aramaearum universam qualitercumque persecuti sumus^{k)}, in conferendis iis, quae vel earum constituunt diversitatem vel communem efficiunt similitudinem, disquisitio versabitur. Quae, quamvis praesertim in duabus illis Chaldaica et Syriaca dialectis subsistat oporteat, ad quas ceterae magis minus sint referendae, tamen scribentem in arenam deducit controversiae plenam, ubi utrimque non semper paribus armis jam diu acerrime pugnatum est. Disceptantes enim in adeo diversas hic abeunt opiniones, ut alii discrepantiam tenaciter defendant linguarum, alii eam plane sublatam velint. Illis, qui ex singulis dialectis linguam ferme faciunt peculiarem, ASSEMANUM, LÖSCHERUM, WAHLIUM et WINERUM adscribere possumus; horum autem in numerum, qui Chaldaicam habent Aramaeam hebraizantem, Syriacam vero Aramaeam esse puriorem putant, AMIRAM, LUDOVICUM DE DIEU, MICHAËLEM, HUPFELDIUM, FÜRSTIUM et DELITZSIUM referimus, quorum opinio nobis etiam valde arridet. At, sicut supra monui, in toto hoc capite tractando, primum omnium tenendum est, nulla harum linguarum aetate omnino ae-

i) גליל דאמיר.

k) DELITZSCH, in *Jesurun*, aliam dialectorum linguae Aramaicae dividendarum sequitur rationem, quum eas in *Judaicas et Christianas* distribuat. Illis Aramaisimum adnumerat *Targumicum* Onkelosi et Jonathanis Babylonicum, Syriacum paraphraetae librorum תרגום, Syrochaldaicum paraphraetae quinque Voluminum (מגלות), et Palaestinis Hierosolymitani; *Gemaricum*, qui pro diversis regionibus diversus erat, Persicus, Palaestinis, Hierosolymitanus, Samaritanus, Galilaeus et Zabicus; *Soharicum*, qui aramaisimum complectitur gnosi Judaicae adaptatum, et Masoreticum. Has lingua Syriaca continet. Cfr. l. c. p. 67 sqq.

qualia monumenta superesse, quibus earum primordia satis cognoscantur et tempus definiatur, quo, id quod valde probabile videtur, omnis lingua aramaea unam atque eandem habuerit speciem. Nam si antiquissima Chaldaeismi monumenta, locos inquam illos Danielis et Ezrae atque Onkelosi Targum, respexeris, ea Novi Testamenti versionem Syriacam simplicem aetate multum superant. Etsi ratione linguarum aliarum ducti non difficulter perspicimus, quantum intervallo locorum et temporum non minus quam vicinitati populorum peregrinorum et imperii religionisque mutationi in lingua commutanda sit tribuendum, ut id quod in altera dialecto sit legitimum, in altera fiat a more abhorrens nec nisi rarum; tamen historia conformationis earum successivae et continuae in obscuro est.

A *vocalibus* initium rei facemus. Quae quum, ut vulgo constat, apud Semitas in tres potissimum distribuuntur ordines, sonos *A*, *I* et *U* principales constituentes, e quibus ceterae omnes modificatae proficiunt, non multum intererit diversitatis, utrum cum Chaldaeis *Kametz* (כֶּמֶץ) an cum Syris *Zekofo* (כֶּמֶץ) scripseris; utraque enim ad eandem vocalium classem *A* est referenda. *כֶּמֶץ* igitur et *כֶּמֶץ*, nihil inter se differunt^{l)}. Non aliter de diversa scribendi ratione in *כֶּמֶץ* et *כֶּמֶץ* judicandum est. Diphthongos autem in vocalem simplicem longam in altera dialecto contrahi, hanc vero vice versa in altera dissolvi, res est in cunctis linguis Semiticis communis^{m)}; ita Syrorum *כֶּמֶץ*,

^{l)} Similitudinis causa diversam vocalium Arabicarum notemus pronuntiationem, immo consonantium, quae usu in variis regionibus jam pridem invaluit. Ita *كَمْ* et *Malkon* et *Melkun*, *كَمْ* *Katelon* et *Katilon* effertur. Ut de aliis linguis taceam, *Svecanam* eodem modo sonos variare scimus, ut *a* in *ä* et *ä* transeat. Ostrogothi enim *bänd*, *sänd*, *händ*, pro *band*, *sand*, *hand*, Smolandii autem *värg* pro *varg* dicunt.

^{m)} Neque in iis solis talis contractio et dissolutio regnant. Exempla praebent

apud Chaldaeos fit אוליר, אֲוִלִיר syr. גְּלִיחַ chald. Ob eam rem
 אֲוִלִיר syr. רְגִלִין chald. אֲוִלִיר syr. אֲוִלִיר chald. אֲוִלִיר
 syr. בְּהִנְכוּן chald., mutatis mutandis, eadem sunt. Sed longae
 vocales quum in aliam transformantur longam, aliquam demon-
 strant diversitatem, qua Chaldaea dialectus Hebraeo sermoni fit
 similior; e. c. קְרוֹב, חֲרוֹב, (שְׂכוּל Hebr. חָכֹל), Syri אֲוִלִיר,
 אֲוִלִיר pronuntiant. Quae tamen formae, sive vocalem O sive
 J inter secundam et tertiam habent radicalem, in utraque lingua
 passivam servant significationem saepiusque simul inveniuntur,
 quare mutatas eas non recte forsitan appellaveris. Vocalium quo-
 que brevium in longas vel contra conversio, cujus rei exempla
 sunt דוּבְשָׁא et דוּבְשָׁא, וְשׁוּבַע et וְשׁוּבַע, et גּוּבְרִין, וְשׁוּבַע
 et וְשׁוּבַע, וְשׁוּבַע et וְשׁוּבַע, וְשׁוּבַע et וְשׁוּבַע differentiam quandam ef-
 ficere videntur majorem, quae tamen frequenter in eo posita est,
 quod e duabus, quae in sermone simul aderant, formis altera
 dialectus alteram praehabuitⁿ⁾.

Consonantes quod attinet, eae aequae in Chaldaica ac in
 Syriaca usu conveniunt, qua in re, ut mos fert linguarum Semiti-
 carum, inter eas similitudo maxima et consensio elucet. Nihilo-
 minus litterae radicales, quod non est praetereundum, haud omni-
 no sibi constant. Quae tamen inter utramque dialectum discre-
 pantia, quum, sicut inter Hebraeam et Arabicam, hic stabilis non
 sit, sed potius rara inveniatur, tantum ad rem expediendam non
 facit momenti, quantum quibusdam visum est. Exempla vero
 hujus rei sunt: אֲמַר chald. אֲמַר syr., אֲבִיר chald. אֲבִיר syr.,
 אֲבִיר chald. a voce אֲבִיר syriaca derivatum. Haec permutatio,
 in litteris aspiratis conspicua, in gutturalibus etiam nonnumquam

omnes fere linguae. Grammatici Sanscritici ejusmodi vocalium mutationem per
Gunam aut *Vridhdhim* factam describunt. Vid. Bopp, *Gramm. Critica* p. 26
 et sqq.

ⁿ⁾ In DIETRICH *de sermonis chaldaici proprietate* libro exempla hujus
 rei locupletiora invenies pagg. 4-13. Eum vero discrimen justo majus inter utram-
 que dialectum ponere neque diversam aetatem bene respexisse crediderim.

cernitur ita ut גחון chald. fiat גחון syr., שחוא chald. שחוא syr. Dentales, pro quibus lingua Hebraea sibilantes usurpat, non semper in Chaldaica retinentur; scribit enim e. c. חוור, Syriaca autem חוור, et novum nobis sistit documentum hujus dialecti in Hebraismum propensionis. Aliud hoc est. Zade (ץ) Hebraeorum ab Aramaeis in Ain (ע) mutari, notissimum est. Chaldaica vero lingua צ haud ubique conservat e. c. מצע, חמע, syr.: מצ, חم. Ceterarum consonantium commutatio, quemadmodum in חגה syr. קטרא chald., חגה syr. צריק chald., חגה syr. et צעיר chald. eam videmus, dialecti dissimilitudinem parere nequit, utpote quae in unaquaque Semitica lingua frequens occurrat. Majus quiddam est, quod tales ostendunt differentiae, quales inter חא syr. זמן chald., חא syr. מלח chald., חא syr. טמע chald., חא syr. et קמץ chald.; sed perrarae apparent.

Si syllaba in linguis cognatis esset dageschanda, in Aramaea litterâ insertâ vel vocali productâ reduplicatio compensata est^{o)}. Pro גבור igitur et מסב hic גבור, et מסב scribitur. Ita Resch (ר) in utraque dialecto his immittitur vocalibus: שרביט (שבט), ררמשק, כרבל, כרסא, פרנס et פונס. Syri eodem modo Lomadum (ל) aliquoties adhibent e. c. in פלפסא olla a שפח fudit. In chaldaico autem sermone hic usus multo latius patet et in Paraphrastis formae hujusmodi עורל, שרנק, ברונ, omnes e verbis trilitteris profectae, frequentes obveniunt^{p)}. Eandem ob

^{o)} In lingua etiam arabica praesertim vulgari pro Teschdid vocalis producitur, qua re fit, ut verba *surda* et *defectiva* eandem formam assumant. S. DE SACY, *Gram. Arabe* 2:me ed. I. p. 228. In Mischna, Talmud, lingua Zabica Dagesch in Jod (י) resolvitur e. c. לישע pro לישע, לישע a לישע vides. HARTMANNI *Thesaur. linguae Hebr. e Mischna aug.* p. 16 sq. Vid. etiam GESENI *Hebr. Gramm.* 13:e Aufl. p. 44 et sq. Plerumque tamen Teschdid quoque retinetur e. c. طينيم *Azad Bacht* p. 39. Videtis CAUSSIN DE PERCEVAL, *Grammaire arabe vulgare*, Paris 1833. p. 44.

^{p)} In verbis Semitarum plurilitteris ejusmodi cernitur insertio, quae rationem ea formandi genio harum linguarum magis congruentem mihi explicare videtur,

causam Mem et Nun (מ, ן) hic adjiciuntur e. c. מנבא ab מנב, וכדע, יכרע, a מר et חכטין (Hebr. חכמים). In verbis מן, quamvis more recepto ן abjiciatur, quia haec littera saepe retinetur e. c. הנכרי, הנכני, forsitan e pleniori scribendi modo explicari potest 7), et valde dubitandum est, num haec littera ן ibi umquam sit audita 7). In nominibus littera duplex non raro servata etiam animadvertitur e. c. עממיה.

Quemadmodum in elementis sermonis nulla deprehenditur diversitas principalis, sic in partibus orationis variis conferendis majorem non videbimus discrepantiam. Ab *Articulis* jam ordiamur, quibus omne adnumeramus agmen copularum, membra orationis multifariam connectentium, *interjectiones*, *pronomina*, *conjunctiones* et *praepositiones*. Qui quum in lingua origine sunt antiquissimi, tum explicatu difficillimi videntur et omnes fere omnium gentium linguae in hoc capite quandam offerunt similitudinem 8). In lingua Aramaea, utraque dialectus, quae hic spectatur, usu articulorum plerumque conveniunt. Ut a *demonstrativis* incipiam, הוּא, הוּא, ךּׁ ךּׁ *ecce*, הוּא, הוּא, ךּׁ ךּׁ *is*, הוּא, הוּא, ךּׁ ךּׁ *ea* haud discrepant. ךּׁ ךּׁ e ךּׁ ךּׁ et ךּׁ e ךּׁ ךּׁ formae contractae, in Chaldaica separatae occurrunt. Huc ךּׁ articulus postpositivus utrique

quam illam, mechanicam fere dixerim, e pluribus verbis conglutinationem. Talis formationis aliud exemplum habes illustrissimum in conjugatione verbi Turcici, qua nescio an sollertiozem invenias.

7) Argumentum hujus rei e lingua Arabica peto, ubi e. c. ךּ articuli scribitur quidem, sed non pronuntiatur. Obstat tamen *Zabica* dialectus, in qua haec scriptura sollennis est; et quum linguae hujus ratio ferme postulet, ut litterae scriptae pronuntientur, ab ea argumenta gravissima contra conjecturam propositam colligi possunt.

7) Exempla litterae *Nun* in verbo Hebraeo ךּ servatae apud Geseonium, *Lehrgeb.* p. 354 legas.

8) Vides. HUFFELD, *System der Semitischen Demonstrativbildung* cet. in *Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, II. p. 124 sqq. et p. 427 sqq. Eiusdem *Grammaticam Hebraeam*, nuperrime editam, me nondum vidisse doleo.

communis est referendus; ה autem praepositivus, qui forsan ex ה nuper allato proficiscitur, in סין Syrorum et in particulis comparativis tantum apparet. Pluralia אַבְּ, אַבְּ, אַבְּ una cum אַבְּ, אַבְּ, אַבְּ, formis Chaldaeorum אַבְּ (serius אַבְּ), אַבְּ (serius אַבְּ), si praefixam exceperis litteram, apprime respondent. Pronomina Syrorum singularia אַבְּ, אַבְּ, in dialecto chaldaica non adsunt, nisi forsan in הן ecce. Voce interrogativa אַבְּ Syris frequentissima Chaldaei carent, quamvis prima ejus syllaba אַבְּ apud eos non raro obveniat, ut in אַבְּ, אַבְּ. Alia demonstrativorum in Resch (ר) exeuntium classis, ad quam e. c. אַבְּ vel אַבְּ (nonnumquam אַבְּ) pertinent, in Syriaca non, nisi eum aliis composita, exstat; conferas אַבְּ (chald. אַבְּ). Formae aspiratae in Kaf et Lamed (ך et ל) desinentes variant: syr. אַבְּ, אַבְּ, chald. אַבְּ, אַבְּ. Pronomina demonstrativa chaldaica אַבְּ, אַבְּ, אַבְּ, אַבְּ a ה Hebraeorum proficiscuntur, cui littera ן index altera addita est, in solo Chaldaeismo usu recepta sunt; dum Syri אַבְּ, אַבְּ e. s. p. semper adhibent. Idem אַבְּ in vocabulis chaldaicis אַבְּ, אַבְּ, אַבְּ (plur. אַבְּ), in Syriasmō non usitatis, iterum redit, in quibus Kaf eandem ac Nun in pronomibus nuper citatis habet potestatem. Vox vero relativa אַבְּ syr. אַבְּ chald., qua etiam Genitivus plerumque exprimitur, utriusque communis est ^t). Praeterea particularum tanta est varietas, ut longum sit, earum exponere diversitatem. At animadvertendum est, chaldaicam dialectum אַבְּ hebr. sub forma אַבְּ retinuisse ^u). Formae igitur principales hic eadem omnino sunt; sed

^t) Aramaei universi statum etiam constructum, sicut Hebraei, quamquam rarius usurpant; frequentior enim est articuli ך vel ך׳ usus ad hunc verborum nexum exprimendum. In Hebraismo recentiore eodem modo ך et ך׳, quocum conferas ך׳ et ך׳ et אַבְּ Aramaeorum, usurpantur. In Linguis Semiticis — immo in multis aliis — inter demonstrativa et interrogativa magna animadvertitur congruentia, qua re affinitatem quandam in huiusmodi propositionibus אַבְּ hebr. et אַבְּ aram. difficulter denegaveris.

^u) In versione V. T. syriaca locis quibusdam אַבְּ quoque exstat; at ibi ad textum hebraicum accommodationem non possumus non agnoscere.

tempore progrediente dialectus altera alteram praehabuisse videtur, etiamsi vix definiti possit, quo primum tempore linguae ita a se invicem discrepare coeptae sunt.

Dialecto et Chaldaicae et Syriacae forma *pluralis* ך̄ masc. et ך̄ fem. communis est. In nominibus vero, quorum singularis in ך̄ exit, ea cernitur differentia, ut Syri statum pluralis emphaticum ܠ̄ consuetum retineant, Chaldaei autem hic ך̄ habent^{v)}, quum contra ubique alias illi ך̄, hi ܠ̄ usurpent.

In *verbo* conjugationes, quas dicunt, aequae numero ac ratione consentiunt. Sed *Schafel* Syrorum raro in lingua Chaldaica reperitur, quae tamen plures ex Hebraea recepit formas, quarum hae sunt frequentissimae: *Poel*, *Ithpoal*, *Palel*, *Ithpalel*, *Polel*, *Ithpolal*, *Palpel* et *Ithpalpal*. In declinando prima et praecipua cernitur discrepantia in littera Nun (ך), tertiae personae masc. singul. et plural. affixa, quae, quomocumque ejus explicatur initium, evidentior est, quam ut falsis opinionibus tolli possit^{x)}. Si conjiciendo locus sit, litteram Nun, quae in lingua etiam Zabiorum eodem modo usurpatur, Aramaeae linguae propriam esse, a Chaldaica vero hebraizante rejectam statuerim. Secundam praeteriti personam mascul. Syri affirmativâ litterâ Tau (ܢ) nudâ effingunt, Chaldaei eam syllabâ ܢܢ claudunt^{y)}; prima vero apud illos in ܢ̄ apud hos in ܢ̄ desinit, quam formam Syriasmus in secunda fem. singularis jam habet.

v) In Chaldaismo biblico scribitur tamen saepe ܢ̄, dum Masorethae ך̄ legunt. Cfr. *Dan.* 2, 10.

x) HOFFMANN, l. c. p. 175 eam ab ܢܢ derivat — at non satis probabiliter. KIHLMARK l. c. p. 31 ideo Nun Syris receptum putat, quod Jud. in linguis cognatis adhibitum, apud illos tum proxime ante se tum post, aegre ferat litteram vocali destitutam. Quomodo temporis decursu verborum etiam personae novam sibi induere formam possint, futurum demonstrat linguae arabicae vulgaris. Vid. CAUSSIN DE PERCEVAL l. c. p. 27.

y) Constat, Hebraeos formam ܢ̄ saepius ܢܢ plenam scripsisse. Vid. GESNIER *Lehrgeb.* p. 265.

In tertia plural. femin. dialectus syriaca ܥܠܝܬ , ܥܠܝܬܝܢ contractam adhibet; chaldaica autem ܩܬܘܠܝܢ recepit. Eadem afformativorum diversitas in imperativo regnat, in quo chaldaica juxta ܩܬܘܠ forma ܩܬܘܠܝܢܐ hebraica maxime utitur. Infinitivus, Pealo excepto, in Chaldaica in ܢܐ desinit; in Syriaca vero ܘܐ cum ܘܐ praefixo regula est. Ceterae infinitivorum in Chaldaeismo formae efficere videntur, plures ejusmodi antiquitus in ea fuissè, e quibus eligere licuit; qua tamen in re vis linguae Hebraeae perbene cognosci potest.

Quae in nexu seu syntaxi verborum intersunt dissimilitudines, eae minoris sane sunt momenti. Tamen in chaldaica dialecto rationem status uberius describendi, quam quae in syriaca adhibetur, praesertim in Targumin recentioribus animadvertimus. Usus etiam particularum frequentior ibidem est notandus, verborum transitivorum in intransitiva mutatio ²⁾ et infinitivus cum Lamed praefixo usurpatus in eo orationis nexu, in quo Syri plerumque futuro cum Dolath praeunte utuntur, quemadmodum post verba, quae *voluntatem, desiderium, potestatem aut futurum aliquid* significant, fieri solet ^{a)}. Quibus formae verbi ܘܚܝܐ hae sunt addendae ܘܚܝܐ , ܘܚܝܐܝܢ , ܘܚܝܐܝܢܐ , vice personarum, quibus futurum hujus verbi caret, fungentes ^{b)}.

²⁾ Vid. WINER, de Onkeloso §. 15.

^{a)} E. c. ܘܚܝܐ , ܘܚܝܐܝܢ , ܘܚܝܐܝܢܐ . Sed lingua syriaca exempla ejusdem modii vocabula construendi non rara offert: ܘܚܝܐܝܢܐ , ܘܚܝܐܝܢܐܝܢ , Barhebraeus p. 14. ܘܚܝܐܝܢܐܝܢܐ Matth. 11, 14. ܘܚܝܐܝܢܐܝܢܐܝܢܐ KIRSCHII Chrest. edit. BERNSTEINI p. 75.

^{b)} Diu multumque de his formis disputatum est. Hoc tandem tempore vulgo futura habentur, pro ܘܚܝܐܝܢ , ܘܚܝܐܝܢܐ , quae omnino desunt, usurpata. At ܘܚܝܐܝܢܐ praefixum haud parum grammaticis creavit molestiae. BEER (*Inscriptiones et papyri semit.* p. 18—21) et ejus vestigia legens GESENIUS (*Thesaurus* p. 734 ^a) id praeforativum futuri, sicut Syrorum, non sine veri specie, esse putarunt, quandòquidem ܘܚܝܐܝܢܐ , si ut alli maluerunt, Lam ܘܚܝܐܝܢܐ ut conjunctioni Arabum responderet, litteram futuri praeforativam non elidere potest. Cfr. WINER, *Grammatik d. Chald.* p. 67.

Dialectis Syriaca et Chaldaica ita inter ipsas collatis, nulla eniquam, credo, supererit dubitatio de mutua, quae in iis intercedit, affinitate et similitudine, nec quisquam facile negabit, hanc multa et vocabula et formas e lingua Hebraica accepisse. Syriaca autem, quae Graecis imperantibus tandem exulta est, ob eam caussam non voces modo haud paucas sed colorem quoque et numerum sermonis illis accepta refert. Ex alia vero parte in utramque dialectum lingua Persica vim haud mediocrem exercuit, in eo maxime conspicuam, quod vocabula persica ibi occurrunt frequentissima. Quae res nulla alia eget explanatione, quam quae in Aramaeae ipsius situ et in imperio Persarum in his regionibus diuturno data est ^{e)}.

Ante disquisitionem de Chaldaismo finitam, si animadversiones quasdam locos illos Danielis et Ezrae, miram Hebraeae cum Aramaea linguae mixturam nobis ostendentes, illustraturas exposuero, a consilio non alienum putabis. Nam illa jam ab antiquissimis, quae exstant, linguae monumentis elucebit, chaldaicam quam vocant dialectum a principio etiam fuisse hebraizantem. Non ab Onkeloso solo sed a paraphrastis multo recentioribus sermo ibi adeo abhorret, ut nullo modo talis differentia explicari mihi videatur, nisi statueris, Judaeos linguae Aramaeae non omnino gnaros primum has sectiones descripsisse, quibus postea Masorethae eadem ducti ignorantia, vel potius ut ad similitudinem reliqui codicis sacri has etiam componerent, non minus vocales quam accentus hebraeos addidissent. Quo manifestiores fiant Danielis et Ezrae hebraismi, eos ad certas classes ita revocatos persequar. 1) Apparent in littera ן finali, quae pro ן, ut ratio postulat Aramaicae linguae, scripta est, non in *nominibus* modo generis

^{e)} LORSBACH magnum vocum persicarum in lingua syriaca obvientium numerum in *Archiv für die Morgenl. Literatur* (2, p. 241 et seq.) exhibuit et interpretatus est, quorum tamen pars aliqua in linguis semiticis originem et explanationem invenire possunt. Sunt qui putent, vocabula persica in Danielis et Ezrae capitibus chaldaicis, a Chaldaeis, populo originis Persicae, profecta esse. At argumenta iis desunt satis idonea.

feminini, et in statu eorum emphatico ^d), sed in verbis quoque, quae hanc litteram retinent tertiam radicalem, et in declinatione, in infinitivis, participiis eam saepissime tuentur ^e). Id quod in Daniele multo magis quam in Ezra occurrit. II) *Aphel* Chaldaeorum in Chaldaeismo biblico fere deest, qui Hebraeo *Hiphil* vel potius *Haphel*, halitu fortiori, utitur ^f). III) Eadem ratione

^d) Breviloquentiae studentes Danielem capitibus tantum et versiculis notatis, Ezrami vero littera *E* illis praeposita citabimus. Exempla, quanta potuimus cura, collecta cumcta hic exhibebimus. *Substantiva*: אמה 3, 29. איכה 7, 12. בינה 2, 21. ביתה E. 5, 12; 6, 15. מגלה E. 6, 12. דהבה E. 5, 14; 6, 5; 7, 18. דברותה E. 6, 12. דתאה 4, 12. 20. דבגלה 6, 23. דכמה 2, 30; 5, 11, 14. דקרה E. 6, 16. דכזה 5, 7. 15. מדה E. 4, 20. מלה 2, 9. מלחה 2, 5. מלכותה 7, 24. נביאה E. 5, 1; 6, 14 et in plur. נביאות E. 5, 2. נבובה 2, 6. מנדה E. 4, 13. נחיה E. 4, 10. 11. 17. 20 cet. מנחה et מנחה 2, 46. עלה 6, 6. עמה E. 7, 13. צדקה 4, 24. קריה E. 4, 10. שעה 4, 16. — *Adjectiva*: דהילה 7, 7, 19. זעירה 7, 8. קירה 2, 6. 2. טהירה 2, 41. פליגה 2, 5. כברה 2, 9; 6, 5. חתירה 4, 33; 5, 14; 7, 7. חקירה 2, 40. *Nomina appellativa et propria*: איה 7, 4. זכיה E. 6, 14. חיה 7, 5. 7. פדה E. 5, 14. *Numeralia*: חיה 2, 9, 35; 6, 18; 7, 1. E. 5, 13; 6, 2. 3. חנינה 7, 5, 7. חלחה 6, 3. 11. 14. 24. איבעה 3, 24; 7, 6. 17. שבעה 4, 13. 20. 22. 29. עשרה 7, 24. *Pronomina*: אנה 2, 23. 30 cet. אנה (in P semper אה) 2, 29. 51. 37. 38; 3, 10; 4, 15 cet. Praeterea דנה, כה, מה et in Daniele et in Ezra scribuntur. His addo particulam חמה E. 5, 19; 6, 6. 12.

^e) *Verba* אלה: ענה 2, 26. 47; 3, 14. 19 cet. בנה E. 5, 11. אחה 7, 12. 22. בעה 6, 12. גלה 2, 28. 47. דמה 3, 25. חיה 4, 26; 5, 19; 6, 4. 15. חזה 2, 31. 34; 3, 19. 24; 4, 7; 7, 1. משה 7, 12, 22. מנה 5, 26. ערה 7, 14. ערה 5, 7. רבה 4, 8. 17. 30. שיה 3, 29. שעה 5, 1. שלח 4, 1. *In declinatione verborum*: אנה 3, 22. חזיתה 2, 40. 41 (est. not. y) חלה 7, 21. *Infinitivi*: קטלה 2, 14. כסחה 3, 20. קימה 6, 8. קפחה ib. חלה 7, 12. בקיה E. 7, 14. הוברה 2, 12; 7, 26. דנעלה 4, 3. השפלה 4, 34. חיה 5, 26. חשלמה 5, 26. השחכה 6, 5. השניה 6, 9. 16. השמה 7, 26. חוקף E. 4, 22. חיה E. 7, 15. חקטלה 2, 13. חבהלה 2, 25. חכללה E. 5, 3. 10. מבייה E. 5, 10. מרקה, אכלה 7, 5. דמיה 7, 22. מהצפה 3, 22. מטייה 7, 19. מטשאה E. 4, 19.

^f) *E verbis regularibus*: החצף 2, 15. השלט 2, 38. 48. חכלה 3, 30; 6, 29. הששל 4, 24; 3, 22. רחששל 7, 24. משל 5, 19. חשלם 5, 26. E. 7, 19. חגש 7, 16. חכוי 5, 29. השכח 6, 5; 6, 6, 12. E. 4, 15, 19; 7, 16.

Hithpael hic saepe invenitur^g). IV) Conjugationes in chaldaica dialecto alias nunquam obvientes *Pual*^h) et *Hophal*ⁱ) apparent, una cum *Pilpel*^k) et *Hitpael*^g), quae etiam Hebraismum sapiunt. V) *Pronomina*^l) etiam et VI) nomina saegolata hebraicis congruentia occurrunt^m). VII) Numerus *dualis*, ab Aramaica lingua alienus, aliquoties reperiturⁿ), nec forma pluralis

12. 16. הקים 7, 13; E. 6, 10. 16. העמר 7, 26. הניגו E. 5, 12. — *Verba* פן: הפיק 3, 22. הפסק 6, 24. העל 3, 29. העלות (infinit.) 6, 15. בעל 6, 28. הפק 5, 22; E. 5, 14; 6, 5. המוק 4, 13. 15. 22. החת E. 6, 1. — *Verba* עע: העל (imper.) 2, 24. העל 2, 25; 4, 3; 6, 19. העלה 5, 7. חק 2, 35. 45. בחק 2, 40. חק 2, 40. 44; 6, 25. — *Verba* פרי הובד 2, 12. 18; 7, 26. E. 4, 10. הודיע 2, 9. 15. 17. 23. 25 cet. E. 4, 14. 16; 7, 24. 25; 5, 10. הודא 2, 23. הובל E. 5, 14; 6, 5; 7, 15. — *Verba* עץ: החיב 2, 14. E. 5, 11; 6, 5. החבות (infinit.) 3, 16. הקים 3, 2. 3. 5. 7. 12. 14. 18; 5, 11; 6, 2. 4. E. 6, 18; 7, 5. הקים 5, 21; 6, 16. מהקים 2, 21. מרים (alias מקים) 5, 19. קהטר E. 4, 12. Quod vocabulum miror a Gesenio in Thesauro esse omissum. Huc etiam pertinet מהימן 2, 45; 6, 5. 24; sed Syri quoque ܩܡܝܢܐ frequentant. — *Verba* לא (לה): החה 2, 6. 7. 9. 16. 27; 5, 15; 3, 32. השנא 2, 21; E. 5, 13; 6, 2. 3. השניה 6, 9, 16; 7, 25. הישנא E. 6, 11. 12. החתיה 3, 13; 5, 2. החתיה 3, 13; 5, 2; 6, 16. 25. החתי 5, 13. החתי 5, 23. החתיה 6, 18. מהערה 2, 21. הערוי 7, 12. העדון 7, 26. הגלי E. 4, 10; 5, 12.

g) החבהלה (ut substant. usurpatur) 2, 24; 3, 24; 6, 20. החגור 2, 34. החחרה 3, 27. החמלי 3, 19. החנרב E. 7, 15. 16. החנבי E. 5, 1. החקשל 2, 13. החרוץ 3, 28. השתבח 2, 36; 5, 11. 12. 14. 27; 6, 5. 24. E. 6, 2. In quibus התרום 5, 23. collocari potest.

h) מרהף 4, 22, 29.

i) החקן et הוסה 4, 33. העל 5, 15. העל in כתוב 5, 16. הנהח 5, 20. חק 6, 24. הקים 7, 24. הובד 7, 11. הורב E. 4, 15.

k) שבלל E. 5, 3. 11; 6, 14. Forsan vestigium Nipbali עניבה E. 6, 4 et עניבה 2, 6; 5, 17. exstat.

l) המון 2, 35; 3, 22. Apud Ezram semper המי E. 4, 10. 23; 5, 11. 12. cet. et suffixa הים 5, 3. 4. 5. 8. 10. (adde *Jeremiae* 10, 11).

m) חלה 7, 10. חלה 2, 37; 4, 34. E. 5, 5. 11. 12; 6, 12. 14; 7, 12. חלה 4, 2; 7, 1. חלה 7, 10. חלה 3, 5. 7. 10. 12. 14. 18.

n) גפין 7, 4. ירון 2, 34. שנין 7, 7.

in ים rejicitur ^o). VIII) Vocabula vere hebraica his locis multa insunt ^p) et IX) si dialectus Syriaca, ut persuasum mihi est, indolem Aramaeismi, ratione etiam toni et accentus habita, optime exprimit, ubique in Chaldaeismo biblico studia elucet Masoretharum textus ad normam sermonis hebraici eo etiam nomine conformandi. Ejusmodi enim vocabula, cujus sunt נִרְדָּה, אֱלֵהָ, סִגְיָה et suffixa quae gravia vocant, ut cetera taceam, in lingua Aramaea eum habuisse accentum, quem iis dederint Masorethae, nequaquam crediderim, quamvis in hac quaestione, propter nostram de vera linguae pronuntiatione magnam inscitiam, omnia sint dubiis plena.

Ut ea, quae de mutua dialectorum Chaldaicae et Syriacae affinitate diximus, quodammodo etiam magis probemus, locum Ezrae C. 4, 11—14 in utraque lingua descriptum annectimus. In quo si differentiam sermonis majorem notaveris, memoria tenebis, multa inter archetypum et versionem factam secula praeteriisse:

דנה פרשן אגרתא די שלחר עלוהי על ארחחשתא מלכא
 ססא סגגא נאגא? מוס לבס לבס אגגא ססא
 עבריק אנש עבר נהרה וכענת: ידוע להוא למלכא די יהודיא
 חבניק אמר חבניק נסא סגגא. מוס נסא ססא מוסגא
 די סלקו מן לרתק עלונא אחר לירושלם קרוחא מרדתא ובאושחא
 ישלם סג לבס לבס סגא לנסגל סגא מוסגא ססא
 כנין ושורי אשכללו ואשויא יחוטו: כען ידוע להורה למלכא
 חבניק סגגא סגגא אשס סגא. ססא נסא מוסגא ססא

o) in אלגים 7, 10. p) E. c. אחריה (chald. טנה) 2, 28. אחרי (chald. 3, 29; 6, 15. נצל 3, 29; 6, 15. 2, 29. 45. אל partic. negat. 2, 24; 4, 16; 5, 10. ענה 2, 20 cet. קיצ 4, 11. שגרי 7, 26. שש E. 7, 28. עליון 7, 18. 22 cet. חבניק 7, 5. 7. — Articulum hebraicum in 3, 24. 27; 6, 8 quidam agnoscunt.

די הן קריחא דך התבנא ושוריא ישחכללון מנרה והלה לא
 קנאס וסגלא סגן זכבן סמסנס למלכללס סגלא ל
 ונחנן ואמחם מלכין ההנוק: כען כל קבל די מלח היכלא
 לך סאב סב מלכין לן זגס. ⁹⁾ סמכלל וסכ מלכין וסמכלל
 מלחנא וערות מלכא לא ארוף לנא למחוא עלרכא שלחנא
 מלכין זכין למלכין לן סגן לך למלכין מלכין מלכין
 והורענא למלכא:
 סאסג.

Samaritani, qui litteras, ut supra diximus, Hebraeorum antiquas religiose conservarunt, sine ullis vocalium vel accentuum signis, linea modo diacritica (*Marhetono*) voces distinguunt ambiguis. Lingua, dialecto chaldaicae quam ceteris affinitate propior, vocabulis hebraicis valde commixta est; sed genium Aramaeismi ita praesertim ostendit, ut in ea appareat consonantium permutatio ei similis, quae Hebraicam linguam ab Aramaica univversa secernit. At Gutturales, propter earum apud Samaritanos pronuntiationem obscuriorem, parum stabiles sunt et saepius inter se permiscetur^r). Verborum etiam contractio, litteris frequenter elisis, justo major huic dialecto propria statim in oculos incurrit. Pronomina אחרן; אנחנן; אמן; היא, הוא; אתי, אתה; אנכי, אנה,

⁹⁾ Syrum verba hebraea hic non intellexisse, facile apparet, quum versionem daret sensui, ut ei videbatur, accommodatam, neque הלה omnino exprimeret.

^r) Litterarum permutandarum exempla haec e *Carminibus Samaritanis* collecta documento erunt: קים pro קים p. 65. נעה pro נחת chald. p. 79. צייר pro צייר, תליית, תליית pro תליית (ut in lingua Aethiopica et Melitensi) גליית pro גליית p. 49. אנדייה pro אנדייה p. 61. אנדייה pro אנדייה p. 45. Haec ultima permutatio antiquitatem, ni fallor, summam prae se ferens, in versione Pentateuchi non reperitur.

אֵלֶּיךָ; אֲנִי, אַתָּה et generi utriusque commune אֵלֶּיךָ demonstrativum ^ר), ר relativum, quod ad genitivum etiam exprimendum adhibetur, sed multo rarius quam ׀ et רִי in dialectis syriaca et Chaldaea, quum status constructus hic frequentior obveniat; ׀ et ׀ interrogativa, jam fluctuationem inter Hebraeismum et Aramaeismum abunde testantur. Verbum vero Samaritanum conjugationum numero et ratione plane Aramaeum est; sed quemadmodum in Chaldaismo biblico, sic etiam hic Hiphil pro Aphel saepe occurrit. In ejus autem declinatione tanta regnat inconstantia ut, licet praeteritum speciem linguae syriacae prae se ferat, imperativus tamen omnino sit hebraeus, et futurum, cujus singularis numerus hebraico similis est, in plurali ad chaldaeum similitudine accedat. Infinitivus litteram Mim (מ) praeformativam in Peal (quamvis non semper), Pael, Aphel et Ethphel radicalibus praefigit. In participio Peal activo similitudo cum hebraeo est perfecta: in passivo vero *Peil* Chaldaeorum usum obtinuit; in ceteris conjugationibus nihil a Chaldaismo abhorrens cernitur. Quod ad nomina attinet, ea statum emphaticum in singulari littera ה affixa, in plurali mascul. יה, femin. אה, syllaba addita designant; absolutus vero pluralis status in masc. ים vel ין sonat; in femin. terminationem יָ seu יָן pro ה singularis accipit. Dualis etsi a linguae indole non est alienus, tamen vocalium defectu, a plurali distingui nequit. Idem Hebraeismum imitandi studium, quod jam saepius notavimus, item in articulo Hebraeorum adhibendo patet, quum nihilominus Samaritani statu emphatico frequentissimo utuntur. Numeralia, si ׀׀ exceperis, omnia omnino Aramaea sunt. Adverbia autem, conjunctiones, praepositiones ab Hebraeis desumpta sunt. Hic in universum notandum est, haud parum differentiae inter illam Pentateuchi versionem, et carmina, quae Gesenius edidit, interesse. Haec enim, quorum lingua multo minus hebraizat, indolem sermonis Samaritani Aramaicam melius exprimere videntur. Quamobrem in eam facile adduceres opinionem, Sama-

^ר) Aliquoties ׀ hebr. in versione Pentateuchi retinetur.

ritanum in vertendo, sive ignorantia sive opera et studio sit factum, textum hebraeum nimis anxie fuisse secutum.

Ut jam institui, locis e Genesi desumptis, quae dicta sunt hic etiam illustrabo. Qui si cum textu hebraeo fuerint collati, rationem versionis samaritanae perbene demonstrabunt. Genes. I. I. ^g) בקמאותה טלמס אלהה ית שומיה וית ארעא: וארעה הות ^g) שאמה ^u) ורוקני וחשכה על אפי תהומה וריח אלהה ^u) מנשבה על אפי ^x) מיה: ואמר אלהה הורה נהר והורה נהר: וחה אלהה ית נהרה ^e) הלא טכ ואפרש אלהה בין נהרה ובין השכה: וזעק אלהה לנהרה ^z) אימם ולחשכה זעק ליליה והורה ^a) רמש והורה ^b) צפר יומה חרה: ואמר אלהה הורה ^e) קפאיה ^d) במיוסן מיה והורה מפרש בין מיה למיה: ועבד אלהה ית קפאיה ואפרש בין מיה ^e) ומכתו לקפאיה ובין מיה דמלעל לקפאיה והורה דכן: וזעק אלהה לקפאיה שומיה: — 4, I. והארם ^f) חכס ית הורה אחתה ובטנת וילדת ית קין ואמרת מלכת גבר מיהוה ואוספת למילד ית ^g) תלימה ית הבל והורה הבל רעו ^h) עאן וקין הורה שמש ארע: והורה ⁱ) מסכום יומים ועלל קין מן פרי ארמתה ^k) שליחה

^g) Quum litterae samaritanae in nostra desint officina, hebraicis utor, sicut postea in Zabica dialecto, ubi male ab aliis syriacae adhibentur. In hac voce contractio apparet; est enim pro בקמאותה a verbo קם i. e. קדם.

^g) Cfr. hebraeum שממה. Littera ם reduplicata hic per ם compensata est.

^u) Chald. ריקן. ^v) chald. נשב syr. flavit.

^x) Stat. emph. plur. a מיה. ^y) Hebr. הלא nonne. Particula interrogativa Hebraeorum ה a Samaritanis assumpta est.

^z) Cfr. syr. [ܕܝܢܐ] dies. ^a) chald. רמש syr. vespere.

^b) chald. צפר syr. aurora. ^c) Cfr. קפא chald. et כפ syr. condensatus est. ^d) Est voc. graecum μισον.

^e) -Voc. e ך, ם pro ין et קר׳ sub (cfr. הרה).

^f) Eodem sensu ac ידע hebr. Cfr. נבס syr. e. c. Barhebr. p. 3.

^g) Frater. Vox in ceteris dialectis deest. ^h) Cfr. צאן hebr.

ⁱ) chald. סכום finis.. ^k) Voc. missionem proprie significat; deinde munus, donum. Cfr. sveth, föening.

הכל (ז) אנרה אף הוא מבכירו עאנה (מ) ומהרבינו: (נ) ואחריו יהיה אל הבל ואל שליחאתה ואל קין ואל שליחאתה לא (ו) אתרוח (ז) ואחקף לקין (ח) שריר ונפלו אמור ואמר יהוה לקין למה אתקף לך ולמה נפלו אמיר: אן אוטבת (י) חתלי ואן לית תטיב (י) לתרח חטיה כרע ולירך (י) עורוחה ואת תשלט בה:

Quum e litteris Nabathaeorum non nisi in inscriptionibus quibusdam aliquid superest, quod tantummodo ad linguae indolem Aramaeam agnoscendam sufficiat; iis hic omnino relictis ad dialectum Zabiorum festinabimus ditiozem. Ea prae ceteris multis gravissimisque difficultatibus est impedita tum ratione ipsius linguae tum librorum prava conditione. Illa enim, etiamsi eam propius intuenti Chaldaeismi naturam haud difficulter prodit, tamen verbis peregrinis persicis, arabicis, graecis adeo scatet, ut legens, quem voces Aramaicae et formae distortae, contractae, mutatae jam satis terrebant, in vorticem linguarum disturbance se abreptum facillime putet. Libri vero Zabiorum, qui hucusque innotuerunt, ipsi non minus praebent impedimenti, quum librorum culpa quam maximis vitiiis sint deformati. Summa igitur et sagacitate et iudicio ei opus erit, qui lectionem eorum adire cupiat. In ipsis sermonis elementis, litteras inquam, prima apparet molestia. Eadem enim sunt signa vocalium et consonantium debilius א, ר, י, neque figurae litterarum ה et ח omnino inter se differunt. Quibus si addideris frequentem et paene incredibilem gutturalium inter ipsas permutationem, sane signa sequendi fal-

1) Aphel a נרה, voce in lingua non usitata, adduxit. In dialectis tale quid non reperitur. Cfr. *Carm. Samarit.* p. 43. m) חרב chald. ארבע syr. *adeps.*

n) Chald. רעה; ע in ח mutata. o) Forsan litteris transpositis idem ac אחריו.

p) Eihpeel a רעא, chald. ארבע syr. *praevaluit.* q) h. l. valde.

r) I. e. si recte feceris, levabis (oculos).

s) חרב chald. ארבע syr. *porta,* ע in ח mutata.

t) A verbo עור (חור chald. ארבע syr.) *rediit* derivata est haec vox, quae primum *conversionem*, deinde *desiderium* (*iteratam conversionem* q. d.) significat.

let indeprensus et irremeabilis error." Ita in ea invenimus ארץ pro גמל, רם pro זמא, חמטא pro ארע ארץ scriptum; ארע ארץ, קטל pro לא, פגל pro לגר, שמע pro שמא, שבט pro שאוט, קטל pro ערא, אן pro עת, משבח pro משאבא, ליה et לה pro ליה et אר pro אנש e. s. p. Sermo ipse inter Chaldaicum et Syriacum valde fluctuans, rudiozem prae se fert in grammaticis speciem, ita forsitan explicandam, ut, quum nequaquam excolta et perfecta est lingua, ea, quemadmodum pronuntiaretur, sic etiam exprimeretur litteris ^{u)}. Ut in Chaldaismo, sic etiam in dialecto Zabica Dagesch littera Nun (ן) compensatur; e. c. מנלא pro מנל verbum, nec non ante Beth (ב) Mem (מ) adjicitur, sicut in אמבא pro חבל, חבל pro חמבל, חבל. Et pronomina et particulae Aramaicae sunt originis, et verbi declinatio non multum a norma legitima recedit. In futuro, ut supra monuimus, Syrorum ך praeformativum hic semper recurrit. De cetero lingua magnam cum Samaritana prodit affinitatem.

Quod si in libris Zabicis a NORBERGIO editis linguae rationem veramque formam te eruere posse credes, frustra sane laborabis. Praeterquam quod eos litteris transscripsit syriacis, id quod hic te non multum morabitur, vocales etiam Syrorum, ab hujus dialecti pronuntiatione valde abhorrentes, substituit, formas pro lubitu nonnumquam mutavit ad regulam Syriacae accommodatas, et praejudicata de sensu verborum opinione textum haud raro correxit. Si alia deessent hujus accusationis argumenta, jam satisfacerent ea, quae ex plagula illa, libro Adami praefixa, speciem codicis Parisiensis externam exhibente, lector sibi depromere posset. Quem laborem ut sublevarem, eam adjuncta Norbergii transcriptione descriptam, hic in medio collocavi:

תום שבוק חמטא ויהוילון לכולהון תארמוריא ומאנראייה
 1004 מרב מניין למסמם, למסמם, למסמם, למסמם

^{u)} Et in Mischna et Gemara nec non in aliis recentioribus Judaeorum scriptis

ויבהאלון סודרויא מיתאמרושויא וקאלא ויחויא צאיתוא ולחויא
 נכסלם שנין מלפנין סלן נסילן זילן סלן
 קארמאיויא משאבולון. משאבית מאראי בלובא דאכיא מאראיהון
 נסילן מלפנין. מלפנין מלפנין מלפנין מלפנין
 ויכולהון אלמויא. משאבית ברוך ומשאבא ומראוראב ומואקאר
 נכסלם. מלפנין מלפנין כניץ סלפנין סלפנין סלפנין
 ומקאיואם אלעהא רבא וראמא שביחא מאלכא ראמא וינהורא
 סלפנין אלן זכא סלפנין מלפנין מלפנין נסילן
 אלעהא וישרארא וינפוש חאילא וסאכא ליתלא זורא דאכיא
 אלן נסילן נכסלם סלפנין סלפנין סלפנין
 ונהור רבא וילאבאטול חאיואסא ותאיואבא וריואנא ומראחמאנא
 סלפנין זכא נסילן מלפנין סלפנין סלפנין
 ובארקא ויכולהון מהאומנויא ומקאומאנא ויכולהון שאבויא אוזיא
 סלפנין נכסלם מלפנין סלפנין נכסלם זכא נסילן
 וחאכויא ווארויא וחאזויא ופרושא שליטא ויעל כול צבו
 סלפנין סלפנין סלפנין סלפנין סלפנין סלפנין
 מאראיהון ויכולהון אלמייא וינהורא עלאייא ומיוצאייא וחאחאייא
 מלפנין נכסלם מלפנין נסילן מלפנין סלפנין סלפנין
 מארצומא רבא וועקארא וילאמיתאחויא וילאמיסתאיואך ויליתלא
 כניץ סלפנין זכא נסילן נסילן סלפנין סלפנין סלפנין
 חאברא בחאנא וילאשוחאמא בשולשאנא מאן:
 מלפנין סלפנין סלפנין סלפנין סלפנין

Bibliotheca regiae Universitatis Upsaliensis apographum nu-
per accepit codicis Zabici, quem G. Knös, olim professor lingua-

formas et verba saepissime videbis, quae mirum in modum Zabicae linguae prae
se ferunt speciem.

rum orientalium, dum Parisiis erat, diligentissime descriperat. In charta pellucida tanta cura archetypum expressum est, ut ne minimum quidem ejus punctum sit omissum. In superiore primae paginae margine haec leguntur: *Codex Colbert. 4108, Regius 309.* Norbergius quidem de hoc ipso codice 309 regio suum Adami librum se hausisse in praefamine Vol. I. profitetur; et ob eam rem primo conspectu non sine magna laetitia apographum libri Adami eum putavi. At longe alius est. Nec intelligo, quomodo illa notae similitudo sit explicanda, sive lapsu calami, quod parum veri simile est, sive errore Norbergii in numero citando; neque adhuc mihi persuadere potui, ea fragmenta zabica, quae Norbergius a G. Knös se accepisse narrat ^{v)} his additis verbis, se ex iis aliquid ad calcem operis esse editurum, in hoc libro contineri. Nam etsi pag. 278. voluminis tertii locus legitur, qui sectioni 112:æ apographi Upsaliensis plane convenit, tanta tamen scripturae varietate a nostro differt, ut facile sit iudicatu, eum hinc non esse desumptum. In principio apographi ^{x)} haec superscripta obveniunt מאראו משאבא i. e. *laudetur dominus meus*, quae libri exordium sic sequitur בשומאיהון (ע) ויחיוא רבוא קדמאויא נכוראויא מן אלמיוא בן וינהררא יאתורא ויעלאויא כלהון עובאריוא אסרחא וזאכרחא רחאילא ושרארא ^{z)} ועמרא ושימא רחארוואת ליבא ושאבא חאטאויא ניהויליא לדיליא מהאחאם יחאנא בר באנא ^{a)} מורוארות בהאילא ויאואר זורא

v) Vid. *Libr. Adami* Vol. II. praef. p. III.

x) Est formae quadripartitae mediocris, foliorum 154 una tantum facie perscriptorum (archetypum igitur 77 habet folia). Sectiones continet varii ambitus 125. Scriptura non eadem ubique est nunc minor nunc major vel crassior; nec versuum in singulis paginis numerus idem est.

y) " quod in Zabica dialecto " chaldaeo pronomini omnino congruit et ad relativum aequae ac ad genitivum exprimendum valet, a Norbergio male semper in ? syr. est mutatum. کى, کى Persarum nota relationis jure cum illo conferri potest.

z) Pro אמרא ושימע. Cfr. *Libr. Adami* Vol. I. p. 230.

a) Matronymicum, utrum recte nec ne hoc vocabulum fecerim, non definiam.

:סא^b) וְסוּמַתָּה חַוּוּא i. e. *Nomine vitae magnae primae, novissimae creaturarum lucis, ejusdemque nobilis, quae suprema est omnium rerum, quae factae sunt. Salus et puritas et virtus et firmitas et imperium et obedientia et animi laetitia et remissio peccatorum sint mihi Mechatano Jechana filio Banae Murvaritae per virtutem Javari Zivae et Simat Chijae! Finis.* Quum mos ferat Zabiorum, in principio librorum scriptorem se nominare, ex his verbis statim intelligitur, eum librum Adami non esse neque ullam ejus particulam. Ibi enim *Adam Zuhrun bar Scharat* in primordio fere unius cujusque sectionis majoris ejusmodi benedictiones sibi precatur^c).

Forsan silentium, quo linguam Talmudicam, Rabbinorum et Neo-Hebraeam praetermisimus, aliquis reprehenderit, quum in

Certe constat, Zabios ex matribus se haud raro nominasse. Nomen relativum esse patet, sed aequè locum ac hominem designare potest. Subsidiis ad hanc rem expediendam necessariis carens, in medio eam relinquere cogor.

^b) Compendium est vocis נְסֻכָּה (נְסֻכָּה syr. *finis*), qua capita et sectiones Zabii distinguunt.

^c) Apographum Upsaliensem eundem habeo librum, cujus fragmenta servat Bibliotheca ducalis Wimariensis. Ex his saepius LORSBACHUS hausit. Vid. ejus *Museum* I, 1. p. 72. Parum cognitus et examinatus hic codex videtur, etiamsi Bibliotheca Bodleiana, teste Lorsbachio l. c. eum habet. In recensione, quam Gesenius, in *Jenaische Litter. Zeit.* l. c. dedit librorum omnium Zabiorum, qui eo tempore innotuerant, ni fallor omissus est. Attulit enim 1) *Divan*, corpus doctrinae Zabiorum, cujus exemplar in Europa nondum vidimus absolutum; 2) *Librum Adami*, cujus uno tantum codice usus est Norbergius, quamquam Bibliotheca regia Paris. sola quatuor possidet. 3) *Librum Johannis*, fata et sermones continens Baptistae. Tres codices ejus, duo Parisiis et unus Oxonii, exstant. 4) *Cholasteh (salus?)*, argumenti liturgici. Hujus codices reperiuntur Parisiis, Oxonii et in Museo Borgiano. 5) מְסֻכָּה נְסֻכָּה *Liber signorum Zodiaci*, argumenti astrologici, qui una cum 6) *Libro magiae*, e peregrinatorum tantum narrationibus notus est. De septimo loquitur denique codice Parisiensi "parum examinato", quem particulam Libri Adami Gesenius putavit. Quod si hic nostrum significaverit, in argumento valde erravit vir clarissimus.

duabus primis praesertim Aramaeismus appareat plus minus sane depravatus, tamen genium hujus sermonis quodammodo referens. At quum maxima horum scriptorum pars, linguis jam emortuis et Hebraea et Aramaea, confecta sit, et artificiosum magis quam naturae consentaneum nobis tradat sermonem, ea a consilio nostro aliena omisimus eo potius quod nihil novi ad Aramaeismum melius exponendum nobis praebent ^{d)}.

^{d)} Cfr. PFANNKUCHE I. c. De lingua antiquissima Rabbiorum multo cum fructu adhibis librum LANDAU, *Geist u. Sprache d. Hebräer nach dem zweyten Tempelbau* Prag. 1822, cui annexa est Chrestomathia e Talmud, Midrasch et Sohar collecta. Mischnae sermonem te docebunt HARTMANNI programmata jam citata de *Thesouro linguae hebr. cet.* nec sine utilitate legi potest WINERI *Chrestomathia Talmudica et Rabbinica* Lips. 1822. BEELENT, *Chrestomathiam rabbinicam et chaldaicam* (Lovanii 1841), nondum a me visam, eximiam alii judicarunt. Anonymus librum de lingua neo-hebraea edidit optimum, *Auswahl historischer Stücke aus hebr. Schriftstellern vom zweyten Jahrb. bis auf d. Gegenwart* (Berlin 1840) inscriptum, qui selectis e diversis diversae aetatis scriptoribus locis, et ejusque epochae ingenii descriptione praemissa, claram exhibet imaginem genii, quem tempore progrediente sibi induit lingua.

CORRIGENDA:

Pag. 9. l. 13 leg. Targumin. P. 24 not. 9) l. 1. post *articuli* adde: *ante litteras solares*

11. 2. 1876
207. 23.

D: Gc 55.

ULB Halle
000 884 448

3/1

